

Stichting RIONED

Strategienotitie 2013

Vastgesteld door het bestuur
op 21 november 2013

1. Inleiding

Doel

De Strategienotitie 2013 geeft richting aan het beleid van Stichting RIONED voor de komende periode en wil ook bijdragen aan de gedachtevorming in het werkveld over ontwikkelingen in de samenleving en het vakgebied. Deze notitie is tot stand gekomen in samenspraak met de participanten in RIONED.

De Strategienotitie maakt deel uit van het nieuwe bestuursmodel dat in 2013 bij RIONED wordt ingevoerd. Het bestuur opereert op hoofdlijnen en is kleiner geworden.

De begunstigers zijn als volgt betrokken bij de strategische cyclus:

1. Ter visielegging van de strategische notitie op de website riool.net zodat iedereen kan reageren. Dit heeft geleid tot 19 reacties; (Bijlage 2. Overzicht schriftelijke reacties)
2. Bilateraal overleg op koepelniveau. Hiervan is niet expliciet in het kader van de strategische cyclus gebruik gemaakt;
3. Strategische conferentie van 5 september 2013 (Bijlage 3. Verslag)

De belangrijkste veranderingen in de definitieve versie van de Strategienotitie ten opzichte van het concept van juni 2013 staan in de onderdelen '*Uit de strategische cyclus zijn de volgende inzichten gekomen:*' Deze teksten zijn in de plaats gekomen van de vragen voor de meningsvorming

Uit een aantal reacties bleek onduidelijkheid over de wijze van organisatie en werk van Stichting RIONED. Hiervoor verwijzen wij naar bijlage1.

Op 21 november 2013 heeft het bestuur de reacties en de eindversie besproken en de strategienotitie vastgesteld.

2. Welke ontwikkelingen om rekening mee te houden?

Er doet zich tegelijk een groot aantal ontwikkelingen voor zowel in de samenleving als in het vakgebied. Deze ontwikkelingen interfereren en overlappen met elkaar. Het gaat er om tot een beredeneerde selectie en formulering van relevant ontwikkelingen te komen. Voor het werkveld stedelijk waterbeheer vindt RIONED op dit moment de volgende ontwikkelingen van belang om rekening mee te houden:

Vanzelfsprekende voorzieningen

De Nederlandse samenleving vindt het volkomen vanzelfsprekend dat fecaliën en afvalwater wordt afgevoerd zonder problemen, stank en aantasting van het milieu. Hetzelfde geldt voor regenwater. Water op straat is zeldzaam en nieuwswaardig en dat geldt nog meer voor water in huis en overstromingen. Grondwateroverlast en –onderlast is meer een issue, vooral als de grondwatersituatie structureel verandert. Tegelijk is er een breed besef dat voor een goed waterbeheer inspanningen nodig zijn en is er breed draagvlak voor de belastingen op watergebied. De overheersende houding van mensen ten opzichte van waterbeheer is te karakteriseren als: ik heb de overtuiging dat het nodig is, ik weet niet precies hoe het werkt, zorg dat het blijft functioneren en val mij er niet mee lastig. Kortom, een grote mate van vertrouwen.

En dus...

De basisopgave voor het werkveld is om dit vertrouwen niet te beschamen. Verder moeten we kennis ontwikkelen om beter keuzes te kunnen maken. Dat doen we in het besef dat er al een omvangrijk systeem is van ont- en afwatering, ruimtelijke inrichting en afvalwaterzuivering.

Crisis en bezuinigingen

Als alles in essentie goed geregeld is, wordt de druk om voor minder geld dezelfde prestatie te leveren groter. Deze roep wordt uiteraard versterkt door de economische crisis. Andere effecten van de crisis zijn:

- sterke afname van de nieuwbouw en toenemend accent op in stand houden
- afnemende bedrijfsomzetten
- afvloeiing van personeel, zowel bij bedrijven als overheden.

En dus...

De huidige antwoorden vanuit het werkveld op de crisis zijn:

1. Besparingsdoelstellingen vastgelegd in het Bestuursakkoord Water. De doelstellingen kunnen voor een beperkt deel worden bereikt door meer efficiëntie, waarbij de nadruk ligt op meer samenwerking tussen gemeenten onderling en tussen gemeenten en waterschap. Besparing zal vooral moeten komen uit verhoging van de doeltreffendheid door alleen op basis van argumenten reële problemen aan te pakken d.w.z. slimmer, anders en later investeren.
2. Inzet op assetmanagement, waarvan een essentie risicogebaseerde besluitvorming over het gewenste functioneren (prestatieniveau) van het afvalwatersysteem is.
3. Weinig aandacht voor het aantrekken en opleiden van nieuwe medewerkers, ondanks de algemene verwachting dat door de vergrijzing op termijn jonge, technisch geschoolde professionals schaars zullen worden.

Klimaatverandering

Door de klimaatverandering vertoont het weer meer extremen: zomers vaker hevige regenbuien, meer hitte en langere droogteperiodes, 's winters vaker langdurige perioden met zware regen. Dit jaar komen nieuwe vooruitzichten van het IPCC en daarop gebaseerde klimaatscenario's van het KNMI. De huidige scenario's zullen niet wezenlijk worden aangepast.

In de energiesector wordt vele malen meer geïnvesteerd in het vinden en vaak met succes ontwikkelen van nieuwe fossiele energiebronnen (schaliegas, teerzand, diepe boringen) dan in wind-, zonne- en andere duurzame energie. De kansen op succesvolle klimaatmitigatie lijken sterk af te nemen. Dat betekent voor Nederland onvermijdelijk krachtig inzetten op klimaatadaptatie. Het is nu nog speculatief, maar de kans dat we op termijn rekening moeten houden met de bovenkant van de scenario's (temperatuurstijging met 2 C) of meer neemt toe.

En dus...

Het stedelijk waterbeheer gaat door vanuit de aanpak zoals beschreven in de visie van Stichting RIONED *Klimaatverandering, hevige buien en riolering*: aanpassingen aan het stelsel en vooral het bewust benutten van wegen en groen voor waterberging op het maaiveld; meebewegen met de feitelijke ontwikkelingen en optredende problemen. De effecten van hevige buien in bebouwd gebied zullen steeds preciezer kunnen worden bepaald en de nauwkeurigheid van modellen voor water op straat neemt sterk toe.

Terugwinning van energie, grondstoffen en water

De huidige zuiveringsvoorzieningen voorzien al in belangrijke mate in voldoende bescherming van het milieu. Medicijnresten en hormonen zijn nog aandachtspunten. Nu gaan we van afvalwater naar gebruikt water, waar de bruikbare stoffen en energie uitgehaald wordt. Wat waar teruggewonnen wordt, is afhankelijk van de behoefte, financiële mogelijkheden, technologische vernieuwingen, plaatselijke omstandigheden, bestaande infrastructuur en reeds gedane investeringen. Mainstream zijn het scheiden van regenwater bij nieuwbouw en bij wateroverlast en energiewinning uit zuiveringsslib. Nieuwe zuiveringstechnieken zitten in de fase van acceptatie (Annamox, Nereda, Pharma Filter), in pilots (Sneek) of in experimenteerfase (universiteiten van Delft en Wageningen).

En dus...

Vanuit de optiek van inzameling en transport van water is de grote vraag wat terugwinning betekent voor de toekomstige infrastructuur. Er verandert in essentie niets als de terugwinning het meest efficiënt op de huidige zuiveringslocaties kan plaatsvinden. Het andere uiterste is dat elk huishouden eigen zuiverings/terugwinningsvoorzieningen krijgt. De technologische en economische concurrentie is nog volop bezig waardoor antwoorden nog niet definitief zijn te geven.

Een specifieke vraag betreft het wel of niet gemengd afvoeren van regenwater. Ecologisch gezien is gemengd afvoeren niet gewenst, maar op dit moment is het in bestaande situaties praktisch en financieel vaak wel de minst slechte oplossing. Bovendien: regenwater vinden we nu schoon genoeg, maar is niet schoon. Alleen door tamelijk radicale ontwikkelingen zou het huidige tempo van afkoppelen kunnen toenemen, zoals:

1. afgedwongen forse toename van investeringen in de ombouw van gemengde naar gescheiden stelsels. Gelet op de huidige crisis is dit op korte termijn niet te verwachten;
2. meer verantwoordelijkheid bij de gebouweigenaar: waar mogelijk een verplichting om regenwater op eigen terrein op te vangen, zoals bijvoorbeeld in Vlaanderen. De noodzaak en het draagvlak lijken hiervoor niet of nauwelijks aanwezig;
3. een nieuwe terugwinnings- en zuiveringstechniek die rechtvaardigt dat geen regenwater meer wordt aangevoerd. Hier ziet het er op dit moment nog niet naar uit.

Informatisering

Met het begrip informatisering vatten wij het verschijnsel samen van de enorme toename van gegevens die leiden tot toename van informatie en vervolgens tot kennis. Tegelijk is de toegang van mensen en organisaties tot gegevens, informatie en kennis enorm toegenomen. Ten derde gaat de technologische ontwikkeling snel. Denk onder meer aan sensoren, zelflerende systemen, toenemende rekenkracht, grafische mogelijkheden, telemetrie en koppeling van databestanden.

En dus...

Om op basis van kennis in te spelen op de maatschappelijke behoeften aan een kostenefficiënter, duurzamer en klimaatbestendiger stedelijk waterbeheer is veel meer kennis nodig over het functioneren van rioleringssystemen, invloeden daarop en mogelijke effecten voor de omgeving. In het stedelijk waterbeheer zijn daarom veel meer gegevens nodig over bijvoorbeeld het hydraulisch functioneren, faalmechanismen, neerslag, veroudering van voorzieningen en relevante gebeurtenissen in relatie tot risico's.

Uit de strategische cyclus zijn t.a.v. de ontwikkelingen de volgende inzichten gekomen:

Uit enkele reacties blijkt onduidelijkheid over de focus van Stichting RIONED: stedelijk waterbeheer of riolering? Stedelijk waterbeheer omvat het inzamelen, transporteren en verwerken van regenwater, grondwater en afvalwater in bebouwd gebied. Deze activiteiten worden deels door de gemeenten en deels door de waterschappen uitgevoerd. Stichting RIONED richt zich in de eerste plaats op de gemeentelijke watertaken en in samenwerking met onder meer Stowa op het gehele stedelijk waterbeheer. Het hanteren van het begrip stedelijk waterbeheer, heeft de voorkeur omdat velen bij riolering ten onrechte alleen denken aan buizenstelsels.

Meerdere reacties vragen om toekomstvisies en richting voor de lange termijn, bijvoorbeeld t.a.v. duurzaamheid, stelselkeuze en de verwerking van afvalwater. Binnen het gegeven dat we blijven poepen en plassen, dat fecaliën levensbedreigend zijn en dat het blijft regenen, is de toekomst over de investeringsperiode van een riool toch onzeker vanwege technische ontwikkelingen en veranderende maatschappelijke behoeften en voorkeuren.

Door de stijgende kosten van inzameling en zuivering van afvalwater door gemeente en waterschap kan het voor grotere bedrijven aantrekkelijker worden om zelf te gaan zuiveren, waardoor de op korte termijn grotendeels vastliggende lasten door de bewoners en de overige bedrijven gedragen moeten worden. Dit kan versterkt worden door o.a. bevolkingskrimp, afname bedrijvigheid en toename decentrale sanitatie.

Gemeenten zullen meer aandacht (moeten) gaan besteden aan grondwater, mede in relatie tot de funderingsproblematiek.

De verontreiniging door medicijnresten wordt steeds manifester. Stichting RIONED zal zich hierin positioneren vanuit haar positie als ketenpartner.

De schaarse ruimte in de ondergrond vraagt aandacht. Stichting RIONED blijft actief betrokken bij zowel beleidsmatige ontwikkelingen (bijv. STRONG), inhoudelijke ondersteuning (samen met o.m. het Kabel- en Leidingoverleg) en gegevensbeheer (Inspire/WION).

3. Hoe ontwikkelt het werk van RIONED zich?

Dit hoofdstuk gaat over de vertaling van de ontwikkelingen naar het werk van Stichting RIONED en over het functioneren van RIONED.

Inhoudelijke prioriteiten

Voor de kennisontwikkeling heeft Stichting RIONED in 2012 de kennisagenda *Kennis om de goede dingen goed te doen* opgesteld. Voor de komende periode wordt vooral ingezet op:

1. Assetmanagement

Onder assetmanagement verstaat Stichting RIONED de doelmatige zorg voor het stedelijk waterbeheer. Doelmatigheid vereist bovenal effectieve besluitvorming over nut en noodzaak van maatregelen. Principes vanuit assetmanagement kunnen bijdragen aan verbetering van die besluitvorming mits deze principes zijn toegesneden op de situatie in de afvalwatersector. Samen met de werkvloer gaat Stichting RIONED in proefprojecten ervaring opdoen met het bij gemeenten en waterschappen toepassen van een bedrijfswaardenmodel, een risicotoelaatbaarheidsmatrix, prestatie-overeenkomsten en bijvoorbeeld de verantwoordelijkheidsverdeling tussen te onderscheiden rollen bij besluitvorming.

2. Gegevensbeheer

Om digitaal een taal te spreken en gegevens onbelemmerd uit te wisselen zijn eenduidige definities nodig van objecten, hun kenmerken en relaties. RIONED gaat daarom met kracht verder met het ontwikkelen, invoeren en beheren van het *Gegevenswoordenboek Stedelijk Water* en daaraan ondersteunende activiteiten zoals het convenant van de betrokken partijen en afstemming en conformering aan andere gegevensmodellen.

Samenwerking als uitgangspunt

De verwevenheden en onderlinge afhankelijkheden nemen steeds meer toe. Dit geldt ten eerste voor het stedelijk waterbeheer zelf. Binnen de gemeenten moeten vele disciplines intensief samenwerken. Gemeenten en waterschappen dienen hun belangen en investeringen af te stemmen. Overheden kiezen vaker voor een regierol, waardoor de verhouding met bedrijven verandert: meer mogelijkheden en verantwoordelijkheden bij de bedrijven. Ook in de kennisontwikkeling wordt samenwerking veel meer structureel. Het gaat er om dat organisaties problemen, belangen, behoeften en mogelijkheden delen om tot antwoorden op kennisvragen te komen. Dit leidt bijvoorbeeld tot het opzetten van proeftuinen waarin gemeenten, waterschappen, kennisorganisaties en andere belanghebbenden participeren. Verder werkt Stichting RIONED samen met meerdere kennisinstellingen. Met STOWA is de samenwerking intensief zowel vanwege de inhoudelijke samenhang binnen het (stedelijk) waterbeheer als door de overeenkomsten van organisatie en manier van werken.

Ontdekken van de behoefte

Vraaggestuurd werken lijkt een open deur, maar het veronderstelt dat er een vraag is, dat men een vraag onder woorden kan brengen en dat men behoefte heeft aan een antwoord. Bovendien kennen veel praktijkbeoefenaren slechts een deel van het probleem en weten zij soms in beperkte mate waar de belangen, vragen en antwoordmogelijkheden van anderen liggen. Het is de opgave van kennisinstellingen als Stichting RIONED om de kennisbehoefte te ontdekken, te preciseren wat de behoefte is en mede vorm te geven aan de wijze van beantwoording en het antwoord zelf.

Uit de strategische cyclus zijn de volgende inzichten gekomen:

De noodzaak van intensievere kennisontwikkeling wordt onderschreven. Dat moet plaatsvinden in intensieve samenwerking van de totale sector, d.w.z. tussen de zorgplichtige gemeenten en waterschappen, het (innoverende deel van) het bedrijfsleven, onderzoekswereld en kennisinstellingen.

De aanwezigheid van voldoende en gekwalificeerde professionals is een zorg. Stichting RIONED blijft zich inzetten voor het maken en beschikbaar stellen van (didactisch) materiaal voor de vakopleidingen en zal waterbranchebrede initiatieven voor het verbeteren van het beroepsbeeld en –perspectief steunen.

De klassieke ‘alleskunner’ zal goeddeels verdwijnen en vervangen worden door een mix van generalisten en specialisten. De regionale samenwerking versterkt deze ontwikkeling.

RIONED is samen met Wateropleidingen bezig met het maken van een functiegebouw voor het stedelijk waterbeheer. Het functiegebouw bestaat uit een samenhangend geheel van taken en competenties en de daarvoor benodigde kennis, opleiding en kwalificaties.

De kwaliteit van de gemeente als opdrachtgever is cruciaal om te komen tot goede en doelmatige uitvoering van het stedelijk waterbeheer. Het functiegebouw is mede bedoeld om de kwaliteit van de opdrachtverlening te bevorderen.

Er is behoefte aan meer duidelijkheid over assetmanagement. Stichting RIONED zal zich hiervoor inspannen, om te beginnen met het opstellen van een visie op assetmanagement in het stedelijk waterbeheer.

De spanning tussen innovatie en commerciële belangen

Een kracht van Stichting RIONED is dat alle partijen die professioneel met stedelijk waterbeheer bezig zijn participeren in RIONED, zowel de overheden als het bedrijfsleven.

Ondanks hun verschillende rollen (overheden die opdracht geven of toezicht houden, bedrijven die toeleveren of uitvoeren) hebben zij gemeenschappelijke belangen waaronder het onder de aandacht brengen van nut en noodzaak van stedelijk waterbeheer en het creëren van een gemeenschappelijke pre-commerciële kennisbasis, onder meer door het vastleggen van de algemeen geaccepteerde uitgangspunten, methoden en technieken.

Stichting RIONED staat neutraal tegenover de producten, diensten en de wijze van toepassing daarvan en beoogt zich ver te houden van uitingen over commerciële producten. RIONED richt zich op het rioleringsstelsel en niet of in algemene termen over de onderdelen daarvan.

In toenemende mate begint het afstand houden door RIONED tot commerciële ontwikkelingen te knellen, bijvoorbeeld omdat de kennisbehoefte bij opdrachtgevers mede het functioneren van producten betreft of omdat een innovatie mede wordt gedragen door bedrijven.

Een paar voorbeelden ter verduidelijking:

- Bij relining vindt een deel van het productieproces plaats tijdens de aanleg van het stelsel. Product en systeem zijn dus, anders dan bij de aanleg van buizen van beton, kunststof, gres of andere materialen, sterk en onlosmakelijk met elkaar verbonden. De behoefte aan kennis over ontwerp, aanleg, testen en levensduur van relining is groot. In hoeverre kan RIONED hieraan tegemoet komen?
- RIONED komt in een project tot de conclusie op basis van kennis en inzichten dat een innovatie van een bepaald bedrijf kansrijker is dan een concurrerende innovatie.
- Vanwege beperkte middelen kan RIONED slechts een bepaalde innovatie steunen en andere niet.

Er is grote behoefte bij opdrachtgevers aan informatie over onder meer het functioneren van voorzieningen en de daarbij gebruikte producten, hun duurzaamheid, levensduur, beheerervaringen e.d. De opdrachtnemers vinden het vanzelfsprekend belangrijk dat Stichting RIONED commerciële kansen in elk geval niet belemmert en zo mogelijk stimuleert.

Uit de strategische cyclus zijn de volgende inzichten gekomen:

Tijdens de strategische conferentie is hierover intensief gesproken, waardoor duidelijk werd hoe gevoelig voor het bedrijfsleven de positie van RIONED bij de vermeerdering van kennis ligt en hoe veel invloed door opdrachtnemers en -gevers aan producten en opvattingen van RIONED wordt toegekend.

Voorts is gesproken over de vraag of RIONED kennisontwikkelaar (het zelf maken van nieuwe kennis) of kennismakelaar (het verbinden van kennisvragers en –aanbieders) moet zijn. In principiële zin lijkt sprake te zijn van een schijntegenstelling. Kennis is niet neutraal, noch de vraag en het aanbod van kennis. Stichting RIONED kan het zich niet veroorloven geen posities in te nemen in de kennisontwikkeling, omdat RIONED mede tot doel heeft kennis te bevorderen, geen positie innemen ook een standpunt is, gemeenten en waterschappen veel belang hechten aan collectieve kennis en vooral omdat het gehele kennisontwikkelingsproces (o.a. selecteren en benoemen van vragen, vormen van consortia, beoordelen, autoriseren en uitdragen van de resultaten) van RIONED zelf kennis en visie vereist om daarin een goede rol te spelen. Stichting RIONED organiseert de projecten en verspreidt de resultaten. De kennisontwikkeling vindt door bedrijven, gemeenten en waterschappen plaats vaak, maar niet noodzakelijkerwijs, in de vorm van consortia.

Stichting RIONED erkent uiteraard dat veel kennisontwikkeling door en binnen bedrijven plaatsvindt en dat bedrijven met eigen middelen innoveren en de investeringen terugverdienen door de verkoop van producten en diensten. RIONED komt vooral in beeld als voor innovatie de inzet van de ‘gouden driehoek’ van bedrijven, overheden en kennisinstellingen wenselijk is. Op dit punt moet RIONED zich zowel inhoudelijk als in houding verder ontwikkelen.

Inhoudelijk vergt dat inzicht van RIONED in haar wensen, mogelijkheden en beperkingen en moet zij deze inbrengen in de dialoog met andere (mogelijk) betrokken partijen om tot kennisontwikkelingsconsortia te komen. In haar houding dient RIONED flexibel en pragmatisch te zijn, d.w.z. RIONED moet goed bezien waar behoeften en mogelijkheden liggen en waar RIONED toegevoegde waarde kan bieden. Daarvoor is zowel goed contact met alle betrokkenen vereist als zelfstandig beoordelingsvermogen. Langs deze weg zal in de praktijk blijken of en op welke wijze van RIONED verwacht wordt dat zij zich uitspreekt over specifieke producten en diensten.

In elk geval is consensus over de rol van Stichting RIONED bij het herkennen en formuleren van kennisvragen, het wekken van nieuwsgierigheid, het verbinden van kennisvragers en -aanbieders, het uitdragen van best practices en het autoriseren van de best bestaande uitgangspunten, methoden en technieken.

Zonder kennisoverdracht is het werk van RIONED zinloos

Het maken van kennis door onderzoek en het bundelen van de best beschikbare kennis is zinloos als de kennis niet wordt uitgedragen naar degenen die de kennis kunnen toepassen op een manier dat de kennis voor de gebruiker begrijpelijk en hanteerbaar is. Stichting RIONED steekt daarom veel energie in de communicatie naar de achterban. Daarbij moet RIONED zich aanpassen aan de veranderende communicatieomstandigheden. De hoeveelheid geproduceerde informatie neemt steeds meer toe, de kennisvragers hebben een beperkte capaciteit voor parate kennis en vertrouwen op de beschikbaarheid en vindbaarheid van informatie. Ook het aantal kanalen waarlangs informatie wordt verspreid is toegenomen (o.m. LinkedIn, Facebook, Twitter en andere sociale media, webinars, e-learning, e-zines). De tijd en het geduld is afgenomen om informatie te verwerken; informatie moet goed verteerbaar zijn. Verder wordt verwacht dat informatie snel beschikbaar is en dat vlot wordt gereageerd op vragen en opmerkingen: interactiviteit is een voorwaarde geworden. Het zijn logische gevolgen van de ontstane informatiemaatschappij. RIONED speelt daar reeds op in en zal zich hierin verder ontwikkelen. Uitgangspunt is de specifieke doelgroep: welke informatiebehoefte heeft de doelgroep, wat heeft de doelgroep aan informatie die door RIONED is geproduceerd en op welke wijze wil de doelgroep de informatie ontvangen? In combinatie met de middelen die RIONED heeft in termen van mensen, geld en ervaring leidt dit tot een voortdurende evolutie van informatiekkanalen. LinkedIn-discussies en webinars komen op, de persoonlijke ontmoetingen in de gemeentelijke netwerken water en riolering (GNWR) nemen af, de aanleiding tot studiedagen met veel deelnemers is er op dit moment niet, de RIONEDdag is hét jaarlijkse congres waar de interactiviteit en ontmoeting nog verder versterkt moet worden, de mini- en maxicursussen zijn een prima middel om praktische kennis mondeling over te dragen.

Uit de strategische cyclus zijn de volgende inzichten gekomen:

Stichting RIONED heeft de opdracht om vooruit te kijken en ontwikkelingen in omgeving, vakinhoud en organisatie te signaleren en te vertalen naar zowel de praktijk als naar de wereld van de bestuurder. Dit is de contramale van de klassieke taak van RIONED om nut en noodzaak van stedelijk waterbeheer uit te dragen naar het brede publiek, de politiek en de pers.

De noodzaak werd onderschreven om de reeds beschikbare kennis gemakkelijker en meer to the point te ontsluiten. Een mogelijkheid hiertoe is het ontwikkelen van een Leidraadapp. Gewezen werd op het nut van het halen van kennis uit andere disciplines en landen. Stichting RIONED onderschrijft dit en zal hierop initiatieven nemen.

BIJLAGE 1

Hoe werkt Stichting RIONED?

(Ontleend aan de strategienota van 2009 van Stichting RIONED *Meer mensen en meer weten*)

Doelen uit de jaren tachtig bereikt

Eind jaren tachtig zijn twee hoofddoelstellingen gesteld, ten eerste het inlopen van vervangingsachterstanden en structurele verbetering van de aandacht en ten tweede vermindering van de watervervuiling door emissies uit de riolering. Het derde hoofddoel is hieraan ondersteunend, namelijk maatschappelijk draagvlak, heldere taakverdeling en goede financiering en beleidsvorming.

Deze doelen zijn in essentie bereikt, in elk geval zo ver dat ze niet meer kunnen dienen als doelen voor het komende decennium. In het RIONED-onderzoek van 2005 rapporteren gemeenten geen grote vervangingsachterstanden met uitzondering van gemeenten in veengebied. De overstortemissies zijn teruggedrongen en het afvalwater in het buitengebied wordt ingezameld of ter plaatse gezuiverd. De taakverdeling in de rioleringszorg is helder en wettelijk vastgelegd en de riolering heeft een eigen beleidsbasis met het Gemeentelijk Rioleringsplan, eigen bekostiging (rioolheffing) en een eigen kennisinfrastructuur in de vorm van Stichting RIONED. De samenwerking tussen gemeenten en waterschappen is verbeterd en geïntensiveerd. Het maatschappelijk draagvlak voor water en riolering blijkt onder meer uit de acceptatie van de sterk gestegen rioolheffing.

Voor en door alle professionals in het stedelijk waterbeheer

Alle overheden en bedrijven die professioneel actief zijn op het gebied van de rioleringszorg zijn begunstiger van Stichting RIONED, op uitzonderingen na. De publicaties zijn gezaghebbend, waarbij het draagvlak voor de Leidraad Riolering speciale vermelding verdient. Het onderzoek ontwikkelt zich in de breedte en diepte. De behoeften van de begunstigers op het punt van benchmarking, informatievoorziening en publiekscommunicatie zijn met kracht en succes opgepakt.

De bekendheid bij maatschappelijke organisaties, politiek en pers van Stichting RIONED als informatiepunt en belangenbehartiger is sterk toegenomen. Het netwerk van RIONED is vergroot en versterkt. RIONED heeft een duidelijke positie als kennisorganisatie in relatie tot belangenorganisaties als VNG, UvW en GPKL, personenverenigingen als Waternetwerk en Stadswerk en structurele of incidentele samenwerking met kennisorganisaties als Stowa, KWR, CROW en COB.

Hoofdfuncties

Stichting RIONED vervult drie hoofdfuncties:

- a. *Platform* van betrokkenen voor uitwisseling van kennis en ideeën: Kenmerkend voor RIONED is de bestuurlijke, inhoudelijke en financiële participatie van alle betrokkenen uit zowel overheid als bedrijfsleven.
- b. *Belangenbehartiging*: RIONED draagt het belang van een goede rioleringszorg uit bij publiek en politiek.
- c. *Kenniscentrum*, dat is het ontwikkelen, bundelen, autoriseren en verspreiden van kennis.

Veruit de meeste activiteiten van RIONED hebben betrekking op de hoofdfunctie kenniscentrum. Stichting RIONED richt zich op de gehele kenniscyclus die kennisontwikkeling, kennisbundeling en kennisverspreiding omvat. De unieke kracht van Stichting RIONED ligt vooral bij het maken van instrumenten en hulpmiddelen, d.w.z. kennis die door anderen in een concrete situatie toegepast kan worden, en bij de algemene acceptatie daarvan door het veld (autorisatiefunctie).

Belangenbehartiging geschiedt primair door de aangesloten organisaties afzonderlijk. Stichting RIONED draagt het inhoudelijke belang van een goede rioleringszorg uit. Dit gebeurt in volgorde van intensiteit onder meer door:

- het aanreiken van kennis
- het informeren van publiek en politiek
- het participeren in beleidsvoorbereiding
- het uitdragen van standpunten

Stichting RIONED baseert zich hierbij op algemeen geaccepteerde uitgangspunten en methoden (bijv. de Leidraad Riolering), op kennis en ervaringen van betrokken organisaties en op eigen onderzoek en analyse. Het bereiken van een toereikend investeringsniveau is een belangrijk aspect van de belangenbehartiging. Expliciete standpuntbepaling geschiedt onder directe verantwoordelijkheid en participatie van het Algemeen Bestuur.

Werkgebied

Stichting RIONED legt binnen het stedelijk waterbeheer het accent (d.w.z. de nadruk maar niet uitsluitend) op de gemeentelijke watertaken en werkt nauw samen met Stowa die haar zwaartepunt heeft bij de waterschapstaken.

Samenwerking, d.w.z. het bundelen van de eigen behoeften en mogelijkheden met die van anderen is wezenlijk in het werk van RIONED.

Stichting RIONED besteedt vooral aandacht aan het stedelijk waterbeheersysteem en minder aan de afzonderlijke objecten. Innovatie en kennisverspreiding over producten is in beginsel de verantwoordelijkheid van producenten en leveranciers.

Stichting RIONED richt zich op precommerciële kennis, d.w.z. kennis die alle betrokkenen (opdrachtgevers en opdrachtnemers) kunnen gebruiken. De kennis is niet panklaar voor gebruik, maar moet toegepast worden in de eigen situatie.

Financiering

De structurele financiering van Stichting RIONED wordt gevormd door de begunstigersbijdragen van overheden en bedrijven. Voorts streeft Stichting RIONED in projecten naar samenwerking en cofinanciering met begunstigers en subsidiegevers en heeft RIONED inkomsten uit bijeenkomsten en cursussen.

Overzicht werkzaamheden Stichting RIONED

Kijk voor een overzicht van de concrete lopende activiteiten en beschrijving van organisatie en werkwijze in het jaarverslag: <http://www.riool.net/riool/binary/retrieveFile?itemid=1674>.

Strategienotitie, ontvangen reacties (versie 18 oktober)	
Reacties van:	
VNG	- Annotatie bestuursvergadering VNG
MB	- Michiel Bosch, Witteveen+Bos (op persoonlijke titel)
FdG	- Frans de Graaf (op persoonlijke titel)
DU	- Dunea, Wim van Grinsven
GPKL	- GPKL, Enrico van den Bogaard
RWS	- Rijkswaterstaat, Henk de Heer
XYL	- Xylem, Coby Dongelmans
OP	- Oscar Peters, Gemeente Wijchen (op persoonlijke titel)
SAZ	- Samenwerking Afvalwaterketen Zeeland, Wicher Worst
WA	- Waternet, Egbert Baars
EB	- Egbert Baars, Waternet (op persoonlijke titel)
GR	- Gemeente Rotterdam, Daphne de Koeijer
NLI	- Expertnetwerk Riolerings van NLI-ingenieurs, Paul Oortwijn
FA	- Fred Albers, Gemeente Schagen (op persoonlijke titel)
NEN	- NEN, Leendert Buth / Cees Snaterse
VPB	- VPB, Robert Bakker
RL	- Roger Loop, BureauLeiding (op persoonlijke titel)
JB	- Johan Bouma, Wareco (op persoonlijke titel)
Hoofdstuk 1, Inleiding	
Algemeen	- Kan worden aangegeven over welke periode deze notitie van toepassing moet zijn? (MB)
Doel	
Graag uw input	
Procedure	
Hoofdstuk 2, welke ontwikkelingen om rekening mee te houden	
Algemeen	- Bevolkingskrimp is nog niet meegenomen: dit kan tot fundamenteel andere keuzen leiden op de langere termijn (decentraal in plaats van centraal zuiveren bijvoorbeeld). (VNG) - Andere opzet drink- en afvalwatersystemen. De wijze waarop de drink- en afvalwatervoorziening nu uitgevoerd is, is grotendeels historisch bepaald. Een ding is zeker, zo zal het niet altijd blijven. Nieuwe technologie en het streven naar verduurzaming zullen leiden tot een transformatie naar een veel meer decentrale en integrale drink- en afvalwatervoorziening. Ook hieraan wil Dunea graag bijdragen. In uw notitie komt ook dit aspect niet terug. (DU) - Stedelijk waterbeheer opnemen in gegevens handboek; het gaat hierbij o.i. om beheer van de 5 systemen voor drinkwater, stedelijk afvalwater, afstromend hemelwater, grondwater en oppervlaktewater. (SAZ) - Bij de ontwikkelingen missen we het aspect duurzaamheid en wat dat betekent voor systeemkeuze, materiaalkeuze, werkwijzen, centraal of decentraal zuiveren (NLI) - Efficiënter en effectiever werken heeft ook te maken met goed opdrachtgeverschap. De rol van gemeenten verandert, deskundigheid neemt door vergrijzing af. Wat betekent dat voor de verhouding tussen gemeenten als opdrachtgever en opdrachtnemers? (NLI) - Aandacht voor robuustheid van systemen ontbreekt, terwijl dit wel een belangrijk aandachtspunt voor de toekomst is. Demografische ontwikkelingen spelen ook daarbij een belangrijke rol, de samenstelling van het afvalwater verandert. Wat is de invloed daarvan op het hydraulische en milieutechnische functioneren? (NLI) - Aandacht voor grondwater is er summier, hoewel in de laatste nieuwsbrief staat dat Stichting RIONED op dit gebied meer handreikingen wil leveren. Daar moet dan in de visie/strategienotitie wel de kapstok voor worden neergezet. (NLI) - H.2 toevoegen kopje Kennisdeling In het Bestuursakkoord Water en ook het Topsectorenbeleid wordt er vanuit de overheid en de samenleving een groeiende behoefte aan verdergaande samenwerking en kennisdeling zichtbaar. Dit focust enerzijds op een meer effectieve en efficiënte governance binnen de Nederlandse overheden. Anderzijds heeft het als doel om de BV Nederland internationaal een sterkere

	exportpositie te geven. Met andere woorden: meer doelmatigheid en innovatiekracht. De Europese Commissie is doende om via een Verordening normalisatie als beleidsinstrument een prominente rol te geven. Het achterliggende doel daarvan is de bescherming van het milieu (duurzaamheid), de gezondheid van burgers, het bevorderen van de overdracht van technologie, het ondersteunen van wet- en regelgeving, handelsbevordering, vergroting van het concurrentievermogen en verbeteren van (consument)veiligheid. In de visie van de Europese Commissie zijn normen doeltreffende beleidsinstrumenten daarvoor. Ook het kabinetsstandpunt over normalisatie (zie brief Staatssecretaris Buitenlandse Zaken d.d. 11 juli 2011; Kamerstuk 22 112 nr. 1196) sluit hierop aan. Het kabinet heeft normalisatie tot uitgangspunt bij de beleidsontwikkeling verklaard. <i>En dus...</i> Om de ketensamenwerking te versterken is het belangrijk voldoende aandacht te besteden aan het vastleggen en valideren van bestaande en nieuwe kennis. Normalisatie (nationaal, Europees en mondiaal) is essentieel hierbij. Nederland, geen eiland zijnde, heeft zeker baat bij internationaal aanwezige kennis en innovatiekracht. (NEN)
Vanzelf-sprekende voorzieningen	- "De overheersende houding ... ik heb de overtuiging dat het nodig is..."; onder "het" wordt hier waterbeheer verstaan, en overheersend is dat veel mensen niet precies weten wat dat is, dat geldt zelfs voor veel wel ingevoerde mensen! (SAZ) - De notitie kent een aantal niet of beperkt onderbouwde uitspraken, die met een gedegen onderbouwing meer tot hun recht zouden komen. Bijvoorbeeld een zin als "we moeten kennis ontwikkelen om beter keuzes te kunnen maken" is misschien wel waar, maar de vraag rijst "beter dan wat", hebben we het in het verleden zo slecht gedaan? De stelling over gemengd afvoeren is hier een voorbeeld van. (NLI)
Crisis en bezuinigingen	- Laat het huidige proces van samenwerking voldoende ruimte voor innovatieve, alternatieve en decentrale vormen van sanitatie? Of werkt men vooral toe naar instandhouding van het huidige systeem van rioolstelsel en centrale afvalwaterzuivering? (VNG) - ...afvloeiing van personeel, zowel... En dus weinig aandacht voor het aantrekken en opleiden van... (p.3) Ik was nogal geschokt door deze conclusie. Terwijl er hard is gewerkt aan een module Riolerings voor HBO, Rioleringslessen worden verstrekt aan 4e jaars, jaarlijks met honderden studenten bij 'Down the drain' actief met dit onderwerp kennismaken om in de toekomst te worden ingezet, ik daar jaarlijks aanwezig ben voor het speeddaten met de studenten. Let wel: ik sta daar in eerste instantie voor de liefde van het vak en daarna voor het bedrijf waarvoor ik in dienst ben. Gaan 'we' met de instroom van nieuwe medewerkers stoppen? (MB) - Bij de antwoorden op de crisis wordt gesproken van het op basis van argumenten reële problemen oppakken. Dit zou ik niet zo formuleren want wat is een reëel probleem? Dat is helemaal afhankelijk van de beleving van de probleemhebber. Hier kun je volgens mij beter spreken van het op basis van (beleids)argumenten problemen identificeren en besluiten over de aanpak ervan of iets dergelijks. (RWS) - We onderschrijven in ieder geval ook dat we maatschappelijk koersen richting een doelmatiger, duurzamer en klimaatbestendiger afvalwatersysteem en dat we daar met kennis van zaken op moeten inspelen. (SAZ) - 1. efficiëntie (= doelmatigheid) bij operationele activiteiten (SAZ) - 1. doeltreffendheid van investeringsmaatregelen (ook in de samenwerking!!!) (SAZ) - 2. Inzet op risicogebaseerde besluitvorming over het gewenste functioneren (prestatieniveau) van het afvalwatersysteem. (Het verbeteren van besluitvormingsprocessen en werkprocessen bij het beheer van het afvalwatersysteem is hierbij de essentie, anders gezegd het verbeteren van het assetmanagement in de afvalwatersector). (SAZ) - We verwachten van de stichting RIONED dat zij: *de opleiding van het huidig en toekomst personeel bevordert. Opdat we nu kwalitatief hoogwaardig personeel krijgen en er voor gezorgd wordt dat dit in de toekomst ook nog zo is. Hiervoor is een strakke task-force-aanpak op z'n plaats met personele capaciteit, bevoegdheden en budget. Samenwerking met de Stichting Wateropleidingen, werkgevers, vakbonden e.a. ligt voor de hand. *jonge mensen stimuleren om voor het vakgebied te kiezen. (EB) - Op pagina 3 het onderdeel "Crisis en bezuinigingen" zijn wij het niet eens met ad 3. als reactie op de crisis. Juist nu wordt gevraagd om scherp en alert te zijn op ontwikkeling, samenwerking en communicatie. Daarnaast vraagt assetmanagement om hoogwaardig gekwalificeerd personeel. Dit is een belangrijke reden waarom Rotterdam ook financieel (en inhoudelijk) bijdraagt aan de leerstoel riolering op de TU Delft.

	Kortom een krimpende overheid vraagt om hoogwaardiger personeel, dus juist daarop focussen. De crisis mag niet leiden tot stilstand maar juist inzetten op slimmer en efficiënter werken met de nadruk op samenwerken. Eveneens zouden wij bij dit onderdeel crisis willen toevoegen dat de communicatie en transparantie naar de burger juist in deze tijd van groot belang is (als 4de punt..). De mooie en duidelijke folders die Rioned het afgelopen jaar voor inwoners heeft gemaakt waren bij ons dan ook heel welkom! (GR) - Het kopje 'crisis en bezuinigingen' is passief, erg op het moment van nu gericht en een vergaarbak. Het wordt actiever en logischer door het op te knippen (en uit te breiden) in: a)'Samenwerken en besparen'; NBW, bestuurlijke ontwikkelingen conform regeerakkoord, huidige financiële klimaat, afvalwaterketen als geheel (meer verantwoordelijkheden gemeenten en duidelijker taakverdeling door waterwet maar aan de andere kant ook overdracht van beheertaken naar bijvoorbeeld waterschap, kosten, kwetsbaarheid (en kwaliteit)); b)Personele veranderingen; niet alleen vergrijzing en ontgroening van huidige personele bestand en tekort aan technisch personeel op de arbeidsmarkt, maar ook veranderende kennisvraag door meer en ander beheer, samenwerking (specialisatie) en opschaling bestuurlijke eenheden (kwetsbaarheid en kwaliteit) en c) Focus op beheer; goed gegevensbeheer als onmisbare basis voor rioleringsbeheer/ assetmanagement. (NLI) - De crisis mag op dit moment aan de orde zijn, maar ik denk dat er ook weer een eind aan komt. Gelukkig is het niet zo dat er tijdens een crisis zoals deze direct een probleem ontstaat. Er zit hier en daar wel wat rek in. Al gaat dat er wel snel uit. (FA) - op p.3 punt 1 (midden pagina) staat "d.w.z. slimmer, anders en later investeren". Om slimmer en anders in te vullen moeten keuzes gemaakt worden. Later is echter al een keuze. Correkter geformuleerd zou er kunnen staan "... d.w.z. slimmer en anders, en mogelijk ook later, investeren." (RL)
Klimaat-verandering	- bij "En dus": Hier zou nog aan toegevoegd kunnen worden dat keuzes, in de vorm van gebiedsgericht maatwerk ook voor de inrichting, beheer en onderhoud van het openbaar gebied worden ingebracht. Ook het openbaar gebied biedt mogelijkheden tot slimme, innovatieve oplossingen. (GR) - Van alle tijden. Werken aan verbeterde rekenmodellen lijkt mij een goede zaak. Daarbij werken aan goede input. De modellen zijn in hoge mate afhankelijk van de terreingegevens. Best lastig omdat veel info ontbreekt. (FA) - onder Klimaatverandering staat heel stellig "Door de klimaatverandering vertoont het weer meer extremen ...". Daar deze wetenschap nog volop in ontwikkeling is, en onduidelijk is hoe klimaatverandering op langere termijn haar beslag zal krijgen, zou hier moeten staan "Door de klimaatverandering gaat het weer mogelijk meer extremen vertonen ...". (RL) - Er wordt gesteld dat "ecologisch gezien het gemengd afvoeren van regenwater niet gewenst is, maar dat het op dit moment in bestaande situatie praktisch en financieel vaak wel de minst slechte oplossing is". Volstaat deze constatering of moet hier toch actief door RIONED op worden gestuurd? (RL) - In hoofdstuk 2 wordt over ontwikkelingen geschreven. Onder klimaatsveranderingen wordt slechts melding gemaakt over de toename aan en het anticiperen op de heviger buien (het verwerken van piekafvoeren in neerslag). Ik mis hier de relatie met het stedelijk grondwater. Immers, 's winters ontstaat door de langdurige perioden met zware regen een verhoogde kans op grondwateroverlast. Het gevolg van langere droogteperiodes in de zomer is een verlaagde grondwaterstand met daardoor versnelde maaiveldddaling in de veengebieden en meer droogstand van de houten paalfunderingen. Een goed grondwaterpeilbeheer is van belang voor het behoud van de infrastructuur en de bebouwing, met name in de lagere delen van ons land. Bij uitblijven van adequaat grondwaterpeilbeheer in de stedelijke omgeving worden uiteindelijk veel kosten gemaakt die vermeden hadden kunnen worden, zoals voor funderingsherstel, herstel aan de ondergrondse infrastructuur en het onderhoud aan wegen. Een globale kostenschatting is opgenomen in de Toelichting op het Advies van de Coalities voor een Klimaatbestendige Stad van het Deltaprogramma Nieuwbouw en Herstructurering. Zie onderstaande Tabel.

Schade (x miljoen euro)	Zon					Zon totaal	Regen		Regen totaal	Totaal
50 jaar, huidige waarde, rente =5,5%	Paalrot	Zakking	Water- kwaliteit	Groen	Hitte		Natschade	Water- kwaliteit		
Fysiek										
Bebouwing (incl. tuinen)	4.800		30	130		4.960	7.000	120	7.120	12.080
Infrastructuur		4.200				4.200	1.000		1.000	5.200
Openbare Ruimte en Groen						-	2.200		2.200	2.200
Economische activiteiten										
Arbeidsproductiviteit					2.681	2.681			-	2.681
Recreatie			1			1		3	3	4

Ontleend aan: Schades door watertekorten en -overschotten in stedelijk gebied, Deltares (2012). Schade over een periode van 50 jaar die maximaal toerekenbaar is aan droogte en klimaatverandering in de stad. De schade is teruggerekend naar een totaal bedrag in 2013. Hierbij dragen kosten op langere termijn minder bij dan kosten op kortere termijn, omdat bij het terugrekenen rekening gehouden wordt met de jaarlijkse rendementseis die de overheid stelt op investeringen (netto contante waarde met discontovoet 5,5%).

Ik denk dat het verstandig is om ook in de strategienotitie te onderkennen dat het grondwater een steeds belangrijker onderdeel gaat uitmaken van stedelijk water. Aansluitend hierop zie je dat bij steeds meer gemeenten drainages worden aangelegd. Over het onderhoud van de drainages is echter nog steeds veel onduidelijkheid. Ik denk dat het ook tijd wordt naar fundamenteel praktijkonderzoek op basis waarvan het onderhoud onderbouwd kan worden verbeterd. Volgens mij is hierin ook een belangrijke rol voor Rioned weggelegd. (JB)

Terugwinning van energie, grondstoffen en water

- Bij de terugwinning van grondstoffen is het niet ondenkbaar dat er een sterkere koppeling gemaakt gaat worden met de vaste afvalstromen. Een blik hierop behoort dan ook tot de strategie. (VNG)
- Tekstueel staat er een voor mij storende opmerking, t.w.: "regenwater is niet schoon". Het is juist zo dat we beginnen te accepteren dat regenwater schoon genoeg is om rechtstreeks teruggebracht te worden in het milieu! (FdG)
- "Vanuit de optiek.... Transport van water": stedelijk afvalwater en afvloeiend hemelwater (SAZ)
- Op pagina 4 staat onder en dus ... dat regenwater niet schoon is. Dit is sinds het verschijnen van de brief van de Staatssecretaris over het regenwaterbeleid niet meer juist. Regenwater is nu schoon tenzij. (EB)
- We vinden het onder de punten 1 t/m 3 aangegeven ambitieniveau weinig ambitieus. We vinden dat ook nog rekening gehouden moet worden met Riothermie. (EB)
- bij "En dus": Ik mis hier de relatie met klimaatverandering, juist die moet de drijfveer zijn om hemelwater te scheiden van afvalwater. Bij extremere neerslag zal meer en vaker vervuiling van het oppervlaktewater plaatsvinden.

Daarnaast zal met de gezamenlijke partners de mogelijkheden van terugwinning verkend moeten worden en met andere branches (als energie en drinkwater) verbindingen worden gelegd. (GR)

Informatisering

- Lijkt me een hele goede ook in relatie met de gegevensbeheer (p.5)! Ik denk dan oa aan de ontwikkelingen van het Gegevenswoordenboek, maar ook de Europese normering met dit raakvlak (en de open source bestandsformaat van rioolbeheer pakketten). Maar denk ook aan de meetinfo (hydraulisch) en meetdata (kwaliteit / inspectiegegevens). Bovendien zijn diverse rioolssystemen en subsystemen (sommige klein en zeer lokaal, maar maatwerk) die beheert moeten worden. Die diversiteit geeft een druk op mogelijkheden van de bestaande beheerpakketten. (MB)
- Hoe ziet u de geschetste ontwikkelingen? De gemeentelijke watertaken worden steeds kennisintensiever. Het zou goed zijn als die kennis eenvoudiger toegankelijk wordt. Bijvoorbeeld het beheerpakket kan met de buienradar reeds voorspellen waar water op straat komt. Het telemetriepakket geeft op basis van gelogde gegevens aan welke gemalen foutieve aansluitingen hebben.

Wat verwacht u van Stichting RIONED? Het lijkt erop dat RIONED alleen focust op de rioolbuis, terwijl de gemeenten verbrede watertaken hebben gekregen en juist breder zijn gaan kijken. Ik verwacht van RIONED dat ze ook breder gaan kijken en ik verwacht dat RIONED langzamerhand samen zal gaan met STOWA. (FdG)

- Bij de ontwikkelingen mis ik de toenemende behoefte aan kleinschaligheid; het zich terugtrekken in kleinere verbanden en binnen die verbanden streven naar zelfvoorziening. Keuzes die hierin worden gemaakt zijn misschien op andere gronden dan technologisch/economisch. Hoe gaan we een dergelijke maatschappelijke tendens om als we keuzes moeten maken over de vervanging van afvalwatersystemen? Hiermee samenhangend is het belangrijk om ook te blijven wijzen op de vraag waarom we ooit met het systeem dat we nu kennen begonnen zijn. (Europese) beleidskaders op het vlak van waterkwaliteit en bijvoorbeeld volksgezondheid worden niet genoemd, maar moeten

vanwege de hierin besloten liggende randvoorwaarden altijd worden meegenomen in de keuzes die worden gemaakt. Van de Stichting Rioned verwacht ik dat de ontwikkelingen worden gevolgd en dat op basis van de kennis en ervaring die bij Rioned is opgebouwd wordt gewezen op mogelijke consequenties van bepaalde keuzen. (RWS)

- Ik onderschrijf de behoefte om meer te weten te komen over het functioneren van (riool)systemen en de mogelijke effecten voor de omgeving. (OP)
- In de strategienotitie wordt gevraagd hoe wij de geschetste ontwikkelingen zien, of er ontwikkelingen ontbreken en wat wij van RIONED verwachten. Wij kunnen ons goed vinden in de geschetste ontwikkelingen en vinden het prettig leesbaar en toegankelijk geschreven. De volgende kanttekeningen willen wij nog maken. Ten aanzien van het tempo van afkoppelen denken wij dat bij eventuele ruimtelijke ontwikkelingen in de stad er direct bij die ontwikkelingen aandacht voor hemelwaterafvoer moet zijn en in het bijzonder voor de bovengrondse berging en afvoer. (SAZ)
- Voor wat betreft de informatisering denken wij dat er inderdaad een enorme toename aan gegevens en informatie is en dat het verwerken van die informatie tot kennis wellicht wel eens tot grote problemen kan leiden. Het vast leggen van de informatie, het analyseren van de informatie en de conclusie uit analyses weer vastleggen in "kennis-documenten" is 1 kant van de medaille, maar wie die documenten (moeten) lezen en begrijpen is de andere kant van de medaille. Juist de mensen die de onderzoeken mogen doen krijgen de kennis tussen de oren. Door het steeds complexer/ hybrider worden van het afvalwatersysteem, wordt het beheer van dat systeem kennisintensiever. Dit leidt tot meer specialisten en een moeilijker aansturen van de werkprocessen gemoeid met het beheer. Wie heeft de kennis en het daaruit ontstane inzicht om het beheer, het assetmanagement, goed aan te sturen? Wie laat zich geen knollen voor citroenen verkopen? Wij denken dat ook de verderop komende vraag over het omgaan met commerciële belangen hiermee te maken heeft. Wij zouden het een goed idee vinden dat RIONED onderzoekt hoe het proces van toename van gegevens en informatie en het vervolgens omgaan met die informatie richting kennisdocumenten en kennishouders precies in elkaar steekt en hoe de organisatie belast met de zorg voor het afvalwatersysteem daar mee om moet gaan. Welke specialisaties zijn nodig? Hoe dat te organiseren? Welke opleidingen nodig? Natuurlijk is ook hier weer sprake van cirkel redenties. Want naar welk systeem koersen we? En afhankelijk daarvan is natuurlijk weer kennis nodig, maar dat is nu net het uitdagende van de problematiek. (SAZ)
- "Met het begrip.... toename van informatie": toename van informatie en vervolgens die toegenomen informatie tot kennis te verwerken (SAZ)
- "Tegelijk is de toegang... en kennis enorm toegenomen": kennis in de vorm van kennishouders=mensen?, of boeken met uitleg, die door ze te lezen leiden tot kennis? (SAZ)
- "Om op basis... een kostenefficiënter": wat is 'kostenefficiënter' als efficiëntie 'doelmatigheid' betekent? Voorstel: gebruik hier het woord 'doelmatiger', en als het echt niet anders kan het woord 'kosteneffectiever'. (SAZ)
- vragen over ontwikkelingen: Er is meer behoefte aan standaardisering en structuur. Nadruk moet veel meer komen te liggen op implementatie van processen dan op het maken van producten. (GR)
- Verwachting RIONED: Vooral kennis bundelen en werken/participeren aan/bij onderzoek. Verbindende factor zijn. (FA)
- Wij missen aandacht voor de discrepantie tussen rekenmodellen en de werkelijkheid. De benadering van de riolering is gebaseerd op rekenmodellen, die de werkelijkheid zo goed mogelijk benaderen, maar daar altijd in meerdere of mindere mate van af zullen wijken. Het lijkt ons goed om hier als apart onderwerp aandacht aan te besteden. Wat is de discrepantie tussen de modellen en de werkelijkheid', wat zijn de gevolgen van deze discrepantie (denk bv aan de discussie rondom de basisinspanning, maar ook aan de huidige discussie over de besparing op kostentoeename van riolering tot 2020). Hoe kunnen we daar volgens stichting Rioned in het veld op een verstandige manier mee omgaan. (RWS)
- op p.4 onderaan wordt over informatisering gesproken. De analyse inz. meer data, meer informatiebehoefte en dus meer kennisoverdracht lijkt juist, maar het lijkt op korte termijn beter om bestaande data beter te benutten dan om eerst nog meer data te vergaren. Het risico bestaat dat RIONED ondanks het goede uitgangspunt van vraag gestuurde data- en kennisvergaring toch terugvalt op dataverzameling om voldoende aanbod te hebben. Deze constatering geldt ook voor het uitgangspunt "Zonder kennisoverdracht is het werk van RIONED zinloos". (RL)

Hoofdstuk 3, hoe ontwikkelt het werk van RIONED zich	
Algemeen	- Dat de Rioned zich blijft inspannen om het goede te behouden op het gebied van kennisdeling is goed om te lezen. De Leidraad, de Rioneddag, de minicursussen zijn hierbij heel effectief gebleken. Ook het opleiden en het boeien van (jong) personeel is hierbij belangrijk voor een duurzame toekomst. Daarnaast wil ik meegeven dat Waternet ook verwacht kennisorganisaties in Nederland meer met elkaar gaan optrekken. Dit kan door een onderzoek te starten om te verkennen hoe de Rioned meer samen kan ondernemen met organisaties zoals Vewin, KWR, Unie van Waterschappen, STOWA en de VNG. Om zo meer recht te doen aan de intenties uit het Bestuursakkoord Water. (WA) - Gegevensbeheer, rioleringsbeheer/assetmanagement en informatisering hebben sterk met elkaar te maken. De verbinding is belangrijk, maar ontbreekt nu in de notitie. (NLI)
Inhoudelijke prioriteiten	- Wellicht flauw, maar toch: wat verstaat Rioned hieronder? Is het Asset of System? Techniek gericht of organisatie gericht? Vanuit Rioned zou ik stellen beide; het ene ontslaat niet de gevolgen van de andere. Door de toenemende regie rol van overheden, de zelfredzaamheid van burgers, de terugtrekkende overheid naar 'ondersteunend en adviserend' zullen de gemeentelijke organisaties krimpen. Wat betekent dit voor het vak? De gevolgen van samenwerkende gemeentes, naar semi-overheidsdiensten? Oneerlijke concurrentie verhoudingen met bedrijfsleven? (MB) - Bent u het eens met de prioriteiten? Ja, maar ik vind ze wel wat naar binnen gekeerd. Om de gemeentelijke watertaken te kunnen blijven doen zijn er nieuwe medewerkers met voldoende kennis nodig. Ook daar zou aandacht aan geschonken kunnen worden. (FdG) - Bij doelmatigheid wordt gesproken over vereiste effectieve besluitvorming over nut en noodzaak van maatregelen. Ik vraag me af op welk niveau deze besluitvorming plaats moet vinden. Onder wiens verantwoordelijkheid wordt bijvoorbeeld een risicotoelaatbaarheidsmatrix ontwikkeld. Welke status krijgt een dergelijk instrument. Deze vragen sluiten aan bij de vraag mbt de verantwoordelijkheidsverdeling bij besluitvorming. Wettelijke kaders en beleidsdoelstellingen definiëren het speelveld (het 'WAT'). In de wijze waarop hieraan invulling te geven (het 'HOE') kunnen doelmatigheidsafwegingen worden gemaakt. Hierin kan RIONED faciliteren. Zo bekeken is het sturen op basis van risico's vooral gerelateerd aan de 'HOE' vraag. Een en ander sluit niet uit dat hieruit argumenten naar voren kunnen komen die voor beleidsmakers aanleiding zijn om kaders en doelstellingen (het 'WAT') aan te passen. Relevant hierbij is: Waar eindigt de rol van een organisatie als Rioned en begint de rol van de politiek? (RWS) - Ik vind het opvallend dat bij de prioriteiten niet wordt gesproken over het actualiseren en uitbreiden van de Leidraad. Deze wordt alleen nog genoemd in de bijlage. Ik denk dat het onderhouden en actueel houden van de Leidraad van belang blijft voor Rioned. (RWS) - Voor de eerste prioriteit Assetmanagement waarvoor de Stichting Rioned een aantal proefprojecten opstart, zouden wij ons graag als deelnemer aanmelden. Anders dan gebruik te maken van een voor niet-water industrieën ontwikkeld asset management systeem heeft Xylem een specifiek op stedelijk waterbeheer gebaseerd systeem ontworpen dat inmiddels bij een 50-tal gemeenten in gebruik is genomen. Het gebruik van dit systeem kan ingezet worden om risicogebaseerde besluiten te nemen en dus investeringen slimmer, anders en doeltreffender te doen. (XYL) - Gegevensbeheer: wij hebben ons inmiddels als ondertekenaar van het Convenant open standaarden gegevensbeheer aangemeld en zien uit naar de eerste bijeenkomst. (XYL) - Ik ben het eens met deze prioriteiten. (OP) - Voor wat betreft de 'inhoudelijke prioriteiten van RIONED' zetten wij in op het helder krijgen van doelmatigheid (i.p.v. assetmanagement). Zowel op ambtelijk als bestuurlijk niveau is dit een groot probleem. Het analyseren van besluitvormingsprocessen en werkprocessen is een belangrijk onderwerp om mee aan de slag te zijn/gaan. Het goed benutten van ervaringen uit andere sectoren(bijvoorbeeld gas en drinkwater) is hierbij aan te bevelen, evenals het brengen van de ervaringen uit onze sector naar andere sectoren. Bij het ontwikkelen van bedrijfswaardenmodellen, risicotoelaatbaarheidsmatrices, prestatie-overeenkomsten e.d. vragen wij aandacht voor helder taalgebruik (liefst Nederlands) en pas na heldere beschrijving in het Nederlands over te gaan naar eventuele vertalingen in andere talen. Klinkt wellicht wat overdreven, maar het is zeker omwille van een goede besluitvorming en communicatie geen luxe.

	Dit sluit ook mooi aan bij uw 2^e prioriteit namelijk die van het gegevenswoordenboek. Het begint al bij de titel van dat boek “gegevenswoordenboek stedelijk water”. Wij verstaan onder stedelijk water : drinkwater, afvalwater, (afstromend) hemelwater, grondwater en oppervlaktewater. Onder stedelijk waterbeheer verstaan wij dan de zorg voor de betreffende systemen voor die 5 watersoorten. Is dan het Engelse begrip 'Urban Watermanagement' gelijk aan het Nederlandse begrip 'stedelijk waterbeheer'? Of krijgen we hier termen als assetmanagement voor urban water.....? Kortom een kundig opgezet gegevenswoordenboek is noodzakelijk, waarbij wij wel graag zien dat aansluiting bij de terminologie uit de wetgeving is gewaarborgd. (Alleen al het begrip afvalwater is lastig. Zo omvat juridisch het begrip afvalwater wel het afstromende hemelwater, maar in een hemelwaterstelsel zit per definitie geen stedelijk afvalwater. Leuke puzzelstukken voor zo'n gegevenswoordenboek :-)). (SAZ) - 1. Assetmanagement: Vooral inzetten op doelmatigheid (bij de doelmatige zorg voor het afvalwatersysteem vooral aandacht voor de besluitvorming en werkprocessen) (SAZ) - “Doelmatigheid vereist... van maatregelen”: Doelmatigheid vereist bovenal heldere besluitvorming over doelen en middelen, waarbij het de beslissers duidelijk moet zijn wat nut en noodzaak van de (investerings)maatregelen is. (SAZ) - Assetmanagement: Eerste zin gaarne aanpassen in: Onder assetmanagement verstaat Stichting RIONED de invulling van de zorgplichten voor stedelijk afvalwater, hemelwater en grondwater. Dit vereist bovenal effectieve besluitvorming over nut en noodzaak van aanleg, onderzoek en maatregelen. We zijn het met de prioriteiten eens en willen daar nog het beheer van alle assets zoals; riolen, persleidingen en gemalen aan toevoegen. (EB) - Hierover is in een eerder stadium met Rioned door Rotterdam contact geweest. Vanuit Watermanagement wordt meer de nadruk gelegd op de verbinding tussen gegevensbeheer en assetmanagement. In het document worden gegevensbeheer en assetmanagement teveel afzonderlijk benaderd. (GR) - Niet inzetten op assetmanagement als iets nieuws, maar verdere uitbouw van het rioleringsbeheer (NPR3220/NEN EN 752) zoals we dat al jaren kennen met bijvoorbeeld de risicocomponent. Dat ook zo communiceren. (NLI) - 1 Assetmanagement: Hieraan is nog toe te voegen een soort van maatschappelijke kosten baten analyse. Ook deze kan een hulpmiddel zijn te komen tot een verantwoorde verdeling van kosten. (voorbeeld: afkoppelen kost gemeente geld, maar levert de zuiveringsbeheerder geld op). 2 Gegevensbeheer: Doorgaan met dit traject. De doorstroming van mensen is vrij groot. Zelf zie ik maar al te vaak mensen op posities steeds weer eenzelfde wiel uitdokteren. Vaak ontbreekt het ook aan inhoudelijke kennis om de Standaard UitwisselingsFormaten werkelijk standaard te laten zijn... (FA) - Aandacht voor assetmanagement is inderdaad belangrijk, maar dat moet je niet beperken tot het afvalwater. Ook het hemelwater en grondwater horen hierbij. (JB)
Samenwerking als uitgangspunt	- RIONED is bereid te intensiveren op kennisontwikkeling. Willen andere organisaties dat en hoe aantrekkelijk vinden zij RIONED? Ik zie RIONED als een neutrale partij en daarmee dé partij om kennis mee te ontwikkelen. (FdG) - Samenwerking als uitgangspunt: We willen ingaan op de steeds vaker gemaakte keuze van overheden om een regierol in te nemen. Onze mening hierover is dat: hoe vaker de overheid overgaat tot de regierol des te meer dit ten koste gaat van efficiëntie en specifieke kennis binnen de overheidsorganisatie. Het uitvoeren van een regierol zonder de inzet van eigen, betrokken personeel kan leiden tot een verlaging van efficiëntie en het verloren gaan van specifieke, noodzakelijke kennis. Er zijn voorbeelden te noemen van jarenlang matig of slecht beheer hetgeen uiteindelijk leidt tot grotere investeringen dan voorspeld. Ondanks het feit dat Xylem met plezier stedelijk water taken uitvoert of overneemt is ons ideaalbeeld om samen met de overheidsinstantie op te trekken. In samenwerking met het team van de gemeente of een waterschap in een, liefst langdurig, partnerschap met de afnemer – met als gezamenlijk doel de hoogste efficiëntie te behalen. Van structurele samenwerking in de kennisontwikkeling zijn wij een groot voorstander en wij zijn graag bereid tot participatie. (XYL) - Rioned kan voor andere organisaties een aantrekkelijke partner zijn voor onderzoeksinstellingen (bijv. TNO) of onderwijsinstellingen (Bijv. TU Delft). Maar ook voor commerciële instellingen/bedrijven. Wel zou ik er voor willen waken dat Rioned zijn onafhankelijkheid niet verliest. (OP) - Voor wat betreft 'samenwerking als uitgangspunt', onderschrijven wij de wil van

	RIONED tot samenwerking met andere partijen. Het samenwerken met universiteiten en andere onderzoeksinstituten op het vlak van stedelijk waterbeheer is een goede zaak. Het bewaken van de eigen identiteit is hierbij een complexe zaak, die bestuurlijk binnen stichting RIONED goed moet worden verankerd, en die het nodige vergt van de werknemers van het bureau van de stichting. Wij vertrouwen erop dat de stichting prima met deze complexiteit kan omgaan gelet op de aanwezige kwaliteit. (SAZ) - Kennisontwikkeling en vooral kennisdeling is in de huidige tijd essentieel, ook in relatie tot het bestuursakkoord water. (EB) - Rioned als partner kan partijen verbinden, heeft meer inzicht in netwerk en kan door financiering prioriteren. (GR) - Met name de regierol vereist grote inhoudelijke kennis gecombineerd met wellicht een even grote(re) delegering van verantwoordelijkheden en de bijbehorende juridische verantwoordelijkheid. Hoe doe je dat? Hoe omschrijf je dat? En hoe betaal je dat dan? (FA) - RIONED kan en is in mijn ogen een goede verbindende factor. Op dit moment is in onze organisatie geen ruimte voor het opzetten van een 'proeftuin'. Iets wat cynisch voeg ik daar aan toe dat ik dat vanwege onderbezetting - en huidig beleid- ook niet snel zie komen. (FA) - Er wordt gesteld dat "een kracht van RIONED is dat alle partijen die professioneel met stedelijk waterbeheer bezig zijn, participeren in RIONED, zowel overheden als bedrijfsleven. Allen vanuit een gemeenschappelijk belang bij stedelijk waterbeheer.". Is dit juist? Zijn alle stakeholders betrokken? En is deze betrokkenheid "pro rato"? (RL) - Een ander punt dat volgens ons nog niet goed uit de concept-strategienota naar voren komt is aandacht voor de internationale context waarin Stichting Rioned werkt. Hoe verhoudt de wijze van omgaan met riolering in Nederland zich tot andere landen en wat kunnen wij daarvan leren voor de praktijk in Nederland. (RWS)
Ontdekken van de behoefte	- Hoe kan RIONED de kennisbehoefte beter ontdekken? Actief vragen (laten) stellen via internet forums. (FdG) - Wat betreft het ontdekken van de behoefte van de belanghebbenden kan worden gevraagd hoever Rioned hierin moet gaan. Gaat het om het ontdekken van de behoefte of kan je hierin verder gaan en bepaalde lacunes aangeven en deze als het ware door de belanghebbenden laten ontdekken. Zo'n behoefte kan Rioned bijvoorbeeld ontdekken op basis van de contacten met gemeenten. Ik vind dat Rioned hierin een proactieve rol mag nastreven en daarin dus verder mag gaan dan vraaggestuurd werken. Dit vooral vanuit de brede blik die Rioned heeft. (RWS) - Voor het ontdekken van de behoefte is onze aanbeveling op te trekken met praktijkervaren bedrijven, ingenieursbureaus en uiteraard de overheidsinstanties. In de vorm van de organisatie van seminars (geen betaalde cursussen) waarin een onderwerp wordt behandeld en er ruimte is voor discussie. Uiteraard is het niet de bedoeling dat dit soort bijeenkomsten voor commerciële doeleinden worden gebruikt. (XYL) - Er staat alleen dat Rioned de kennisbehoefte wil ontdekken, niet hoe Rioned dat wil gaan doen. (OP) - Voor wat betreft 'ontdekken van de behoefte' onderschrijven wij de aanpak. De kanttekening die we hier bij maken is dat het een hele kunst is om de echte behoefte te ontdekken. Komt de behoefte voort uit onwetendheid, is er sprake van een kennistekort bij de vragers, hoeveel mensen hebben de behoefte, is het geen commerciële truc en meer van dat soort vragen moeten worden beantwoord. Een goed raamwerk voor het afvalwatersysteem en de relaties in dat systeem, en een goed raamwerk voor de werkprocessen bij de zorg voor dat afvalwatersysteem zou erg behulpzaam kunnen zijn bij het beter ontdekken van de kennisbehoefte. Een perfect raamwerk nastreven is geen luxe, dat betaalt zich zeker uit. (SAZ) - We onderschrijven de aanpak door het ontdekken van de behoefte. RIONED kan de kennisbehoefte beter ontdekken door middel van het houden van een enquête en gesprekken met de begunstigers. (EB) - Meer denken vanuit het proces dan vanuit producten, en aansluiten bij assetmanagement. Blijf in gesprek met gemeenten en luister goed naar de signalen. Gebruik hun deskundigheid en verbind. Welke risico's worden binnen het vakgebied als onacceptabel gezien en welk effect hebben die op het behalen van de doelstellingen. Daar zou de prioriteit moeten liggen voor kennisontwikkeling. (GR) - RIONED kan kennisbehoefte ontdekken, door de vele relaties ook in een juiste baan leiden zonder zelf altijd een antwoord te hebben. Hier komt de netwerkfunctie goed/beter aan bod. Hoe RIONED de kennisbehoefte beter kan ontdekken? De huidige

	bereikbaarheid, maar ook de mini-maxi cursussen geven de Stichting en de docenten denk ik een aardig beeld van wat er zoal onder de beroepsbevolking leeft. Dit geeft een goed beeld van de kennisbehoefte. Daarnaast is er de Benchmarking. In opdracht van VNG, hier vallen ook conclusie uit te halen voor wat betreft kennisbehoefte lijkt mij. Assetmanagement is weliswaar een mooi woord, maar hoe doe je dat dan? (FA) - onder 'Ontdekken van de behoefte' een nieuwe paragraaf met kop 'Deelname en stimulering van normalisatie', gevolgd door tekst: "Al jarenlang geeft RIONED een impuls aan normalisatie in het kader van het beheer van de riolering. Deze structureren de inhoud van de gegevens die onbelemmerd moeten kunnen worden gedeeld. Voorbeelden daarvan zijn: - De ontwikkeling van NEN-EN 13508-1/2 op basis van nationale normen NEN 3398 en 3399; - De aanpassing van de EN 752 naar een voor de Nederlandse situatie meer bruikbare norm; - De ontwikkeling van de Europese norm (prEN 16323) voor termen en definities, als basis voor gegevensbeheer; - De betrokkenheid bij de internationale ontwikkelingen rondom Asset Management c.q het beheer. Deze leveren de kaders voor gecertificeerd asset management. Niet uit te sluiten valt dat normalisatie voor de watersector specifieke normering voor asset management zal opleveren, waarbij de best practises voor asset management certificeerbaar worden vastgelegd. Dit alles ten nutte van de inrichting van de Nederlandse situatie (zie ook Bestuursakkoord Water). Ook op klimaat gerichte normalisatie krijgt grote prioriteit in ISO(mondiaal) en CEN (Europees) zoals <i>storm water management</i> en <i>hergebruik van afvalwater</i> en in het algemeen normen die kunnen worden gebruikt in het kader van klimaatverandering (adaptatie). Deze zullen ook voor Nederland betekenis krijgen. Voor RIONED ligt er in de komende jaren een belangrijke taak om haar participanten specifieker te informeren en te adviseren over de effecten van deze ontwikkelingen, of te adviseren bij implementatie. Vragen: 'In hoeverre kan RIONED de ontwikkeling van kennis via normalisatie nog beter benutten?' (NEN)
De spanning tussen innovatie en commerciële belangen	- Voor het opdoen van kennis dient juist gebruik te worden gemaakt met universiteiten als Leiden, Wageningen en Delft (zie mijn punt 2). Vergelijken van producten is ook geen punt voor Rioned, lijkt me. Maar blijf een onafhankelijke en zelfstandige organisatie. Zet die lijn sterk op en blijf deze uitleggen! Anders loop je bedrijven omver, maar ook andere instituten zoals KIWA, KOAC, STOWA etc. Blijf daar bovenuit stijgen. (MB) - Hoe omgaan met commerciële belangen? RIONED moet m.i. een neutrale onafhankelijke partij zijn (blijven). Mag RIONED op enigerlei wijze verschillen aangeven bij producten en diensten? Als neutrale partij hou je je bij de feiten, die publiceer je en de lezer concludeert. (FdG) - Wat betreft de omgang met commerciële belangen denk ik dat Rioned een mening mag verspreiden over de onderbouwing van bepaalde keuzen. Als er bijvoorbeeld een verschil wordt gemaakt op basis van een LCA mag Rioned iets vinden over de uitgangspunten van die LCA; in het concrete voorbeeld van relinen mag Rioned wijzen op de consequenties van het toepassen ervan voor het afkoppelen van hemelwater. Dus als een soort consumentenbond producten gaan vergelijken ligt niet voor de hand, maar kritisch zijn op de onderbouwing van bepaalde keuzes en de consequenties ervan nadrukkelijk wel. Als bijvoorbeeld een innovatieve vinding onvoldoende rekening houdt met geldende kaders en doelstellingen dan ligt het minder voor de hand dat Rioned de techniek uitgebreid onderzoekt, kennis vergaart en communiceert over het ontwerp, aanleg, etc. Selectiecriteria – aan de voorkant - kunnen hiervoor nuttig zijn. Een onafhankelijk oordeel van Rioned kan zo de kansrijke innovaties stimuleren. (RWS) - De neutrale positie van de Stichting Rioned achten wij van groot belang en we zijn er geen voorstander van dat deze wijzigt zodat de Stichting daarmee haar onpartijdige adviserende rol zou kunnen verliezen. We begrijpen dat de informatiebehoefte hoog is en zien het bij elkaar brengen van marktpartijen ten behoeve van de kennisontwikkeling als een primaire taak van de Stichting. Er kan een platform geboden worden (seminars of forums) om innovatie en commercie bij elkaar te brengen en behoeften met specialismen in te vullen. Goedbedoelde adviezen verouderen in hoog tempo door de snelheid van innovaties. De efficiënte exploitatie van het stedelijk waterbeheer is van

	veel meer factoren afhankelijk dan van het aanbevelen of installeren van een op het oog kansrijk innovatief product. Toepassingssituaties zijn divers, omgevingsfactoren zijn soms bepalend. Keuzes hebben ons inziens een beperkte houdbaarheid. Het aangeven van verschillen bij producten en diensten kan neutraal of door middel van het adviseren contact op te nemen met referenties. Onze aanbeveling is de rol van het samenbrengen van partijen als speerpunt te zien. Stichting Rioned kan als geen ander de problematiek c.q. behoefte van haar begunstigers van alle kanten beschouwen en toelichten en samenwerken met partijen als STOWA of andere kennisinstituten. Samen met het bedrijfsleven in de waterbranche kunnen dan slimme ideeën worden uitgewerkt en in proefopstellingen worden geëvalueerd. (XYL) - Ik zie een rol weggelegd voor Rioned als een soort “Consumentenbond”, waarbij waardeoordelen over bepaalde producten en diensten worden uitgesproken (objectieve prestaties). (OP) - Voor wat betreft ‘de spanning tussen innovatie en commerciële belangen’ is het begrijpelijk dat het afstand houden tot commerciële ontwikkelingen begint te knellen. Op enige wijze moet het o.i. mogelijk zijn om, in die situaties waarin dat echt nodig is, oordelen te verkrijgen over bepaalde producten. Het ‘wetenschappelijk’ vellen van een oordeel is dan geboden. Belangenverstrengeling voorkomen is de kunst. Toch een panel van ‘onafhankelijke deskundigen’ instellen is een weg die bewandeld kan worden en juist de stichting RIONED is de aangewezen platform organisatie om zoiets te regelen. (SAZ) - “Bij relining.... van het stelsel”: ???wordt hier de aanleg van de kous bedoeld? (SAZ) - RIONED moet neutraal omgaan met de commerciële belangen. RIONED mag verschillen aangeven tussen producten en diensten. Dat kan door een vergelijkend onderzoek te doen zoals de consumentenbond of zoals IKT dat doet. (EB) - De rol van Rioned zou, net als die van de overheid, moeten zijn de markt te stimuleren om te komen tot kennisverdieping en innovatie. Commerciële bedrijven moeten zelf de boer op bij gemeenten. Houdt de rollen zuiver en maak geen onderscheid en sluit geen bedrijven uit. (GR) - Gaat Stichting RIONED voor eigen onderzoeksprojecten (kennisontwikkelaar) of maakt zij als vanouds gebruik van haar sturende rol om het omvangrijke kennis- en ervaringspotentieel bij de gevestigde ingenieursbureaus te ontsluiten (kennismakelaar). Het Expertnetwerk Riolerings van Nlingenieurs ziet graag dat laatste, temeer omdat door hefboomwerking meer <i>effect</i> kan worden verkregen: een projectmanager van Stichting RIONED kan zelf 1 project/onderzoek uitvoeren of er 10 aansturen. Dat laatste is voor de sector effectiever en levert meer op dan het eerste. Hoe ziet Stichting RIONED in het verlengde hiervan de rol en gewenste ontwikkeling van de (grotere en MKB) ingenieursbureaus? (NLI) - Omgaan met commerciële belangen: Ik denk dat objectiviteit van RIONED een groot goed is. dus niet mengen in dit soort zaken. Wel kan onderzoek/meting tot rapportages leiden tot b.v. een afwegingsmatrix. Daarom is het opstellen van een Maatschappelijke Kosten Baten Analyse (MKBA) voor rioleurs wellicht een nuttig instrument. Hier aandacht aan te besteden. : Hoe omschrijf ik het doel? Hoe omschrijf ik de gevolgen? Met andere woorden hoe weeg ik alternatieven af? Kennis over deze wijze van denken vergroten. Dit lijkt mij een goed bij assetmanagement te passen. Verschillen bij producten en diensten? Moeilijk, kan alleen in neutrale zin. (FA) - Er wordt gesteld dat “RIONED neutraal staat tegenover de producten en diensten, maar, in toenemende mate begint het afstand houden door RIONED tot commerciële ontwikkelingen te knellen, bv. omdat de kennisbehoefte bij opdrachtgevers mede het functioneren, de duurzaamheid, de levensduur e.d. van producten betreft, of omdat een innovatie mede wordt gedragen door bedrijven. Voorbeelden: wellicht is een innovatie van het ene bedrijf kansrijker dan van het andere bedrijf, en dat vanwege beperkte middelen een keuze gemaakt moet worden welke innovatie te steunen”. Op basis van diverse ervaringen de laatste jaren zou ik in een dergelijke aanpak in beginsel weinig vertrouwen hebben. In de huidige en toekomstige structuur van RIONED zijn er geen (of onvoldoende) waarborgen dat een dergelijke benadering risicovrij kan worden toegepast. Het risico op schade aan de neutrale en objectieve positie van RIONED is (te) groot. NB: dit laat onverlet dat er aandacht moet zijn voor innovaties. Alleen zonder waardeoordeel van RIONED. Dus geen RIONED als “Consumentenbond”, zoals als enkele reacties voorstellen. (RL)
Zonder kennis-overdracht is het werk van	- Kennisoverdracht door de Stichting Rioned vinden wij zeer belangrijk. Een van de goede voorbeelden is de Leidraad Riolerings. De informatiebehoefte is groot en de verstrekking ervan moet snel en middels de huidige digitale technieken gebeuren. Dat is

RIONED zinloos	onze mening. De zoektocht naar informatie wordt nauwelijks nog op papier gedaan. Wij zouden voorstander zijn van een volledige digitale informatieverstrekking, via een goede website die ook via mobiele apparatuur (App) toegankelijk dient te zijn. Studiedagen zijn er misschien nu niet maar kunnen in seminar vorm met actuele onderwerpen wel hun waarde hebben. En brengen marktpartijen bij elkaar. Een betere benaming daarvoor zou misschien oriëntatie bijeenkomst of brainstormsessie zijn. De Rioneddag is weliswaar een congres waar het netwerken centraal staat maar zou van ons inhoudelijk wel verbeterd mogen worden. Wij vinden het programma voor het middaggedeelte onvoldoende aantrekkelijk en zouden meer tijd besteed willen zien aan informatie-overdracht/ presentaties. (XYL) - Rioned zou m.i. zich vooral moeten blijven richten op de kwaliteit van kennis (objectiviteit en nauwkeurigheid) en niet – in navolging van de maatschappelijke ontwikkeling – op snelheid en vertoon (waardoor oppervlakkig en populistisch). (OP) - Voor wat betreft "zonder kennisoverdracht is het werk van RIONED zinloos" het volgende. In de bekende "knowledge household" met het traject van" gegevens->informatie->kennis->inzicht-> beslissing" zouden wij graag zien dat RIONED onderscheid maakt in een ambtelijk traject en een bestuurlijk traject. Wij onderschrijven hier in Zeeland het probleem van de afname van tijd en geduld om informatie te verwerken en van het probleem dat de hoeveelheid informatie de spuigaten uitloopt. Dit probleem kent vele kanten, zoals de productie van zinloze documenten of slecht verteerbare documenten, of het vermogen tot verwerken van informatie tot kennis bij bepaalde doelgroepen. Daarnaast is er het probleem bij kennisoverdracht door bij bijvoorbeeld het geven van cursussen of het niveau van de lesgevers goed genoeg is en of het niveau van de cursisten goed genoeg is, plus de vraag of er al dan niet met examens moet worden gewerkt. Dat stichting RIONED een rol moet spelen bij kennisoverdracht is voor ons evident. Wij denken dat, evenals wij reeds meldten bij 'ontdekken van de behoefte', het handig en verstandig kan zijn om een perfect raamwerk te maken voor de zorg het afvalwatersysteem en daar de benodigde cursussen en andere vormen van kennisoverdracht uit af te leiden. (SAZ) - De kennisoverdracht door RIONED is goed maar kan nog verder uitgebreid worden. Zoals eerder aangegeven is het van belang dat het huidige personeel voortdurend bijgeschoold wordt en dat er gezorgd wordt voor nieuwe instroom. (EB) - De beschikbare informatie zoals de Leidraad is zo uitgebreid dat het meer de nadruk legt op de mogelijkheden dan dat het prioriteit aangeeft. Door veel meer terug te gaan naar de basis, waarom en waarvoor wordt veel duidelijker waar de focus bij beheer op moet komen te liggen. Dus kennisoverdracht moet veel meer zitten op het gebied van de processen, hetgeen juist de zwakte is van de technenut. Successen moet je behouden onder verwijzing naar de laatste twee Rioned dagen, de diverse cursussen en publicaties! Meebewegen met de maatschappij betekent tegenwoordig op veel manieren kennis overdragen, zowel met social media, als met de gebruikelijke kanalen, ook Rioned zal daar scherp op moeten blijven. Tot slot Rioned faciliteert gemeenten op het gebied van educatie, voorlichting, landelijke media, belangenbehartiging etc. Deze rol van Rioned wordt door ons zeer gewaardeerd en is efficiënt en doelmatig. (GR) - De kennisoverdracht door RIONED lijkt mij in orde. De MINI/MAXI cursussen vind ik zeer waardevol. Ook voor leggen/onderhouden van contacten. Ik zie alle andere kanalen slechts als hulpmiddel indien daadwerkelijk 'oog in oog' contact vooraf mogelijk is geweest. Digitalisering is met al haar voordelen m.i. onpersoonlijk. mensenwerk moet wel mensenwerk blijven. Ook al is het technisch... De opgave is voor mij te vinden om het 'menselijk' te houden. Ontmoetingsdagen, GNWR blijven stimuleren. De laatste wellicht meer vervolg geven door aandacht notulen op de website te plaatsen? (FA) - het is niet wenselijk is dat Rioned voorkeuren gaat uitspreken over producten c.q. bedrijven, maar zich moet profileren als een onafhankelijk kenniscenter. (..). Rioned moet zich bewust zijn van het effect van haar uitspraken, maar ook van evt tegenreacties van marktpartijen, die zich benadeeld voelen of worden door dergelijke onderzoeken" (VPB) - het is wenselijk dat RIONED zich ook eens in verbinding stelt met de Consumentenbond om na te gaan wat juridische consequenties zouden kunnen zijn in het doen van waardeoordelen of voorkeuren voor producten/systemen. (VPB) - Bij de Leidraad kwam de behoefte naar voren aan een minder technische, beknopte samenvatting van de modules, die de essentie van het verhaal gemakkelijker toegankelijk maakt voor niet ingewijden. (RWS)
---------------------------	---

BIJLAGE	
Doelen uit de jaren tachtig bereikt	- In de bijlage wordt geconstateerd dat in essentie de doelstellingen uit de jaren tachtig zijn bereikt. Dat is mooi, maar het betekent volgens mij niet dat we die doelen nu helemaal los kunnen laten. Nu spelen bv. weer discussies hoe om te gaan met de buitengebieden en hoe om te gaan met het GRP in het licht van nieuwe wetgeving. (RWS)
Stichting RIONED: breder, steviger, invloedrijker	
Hoofdfuncties	- Bij de toelichting "kenmerken van organisatie en werk van stichting Rioned" valt het ons op dat de aandacht van stichting Rioned wat lijkt te verschuiven van het informeren over verschillende aspecten van de rioleringsproblematiek naar een bredere context. Wij vragen ons af in hoeverre dit nog past bij de oorspronkelijke doelstellingen van stichting Rioned en wat de gevolgen hiervan zijn voor het functioneren van stichting Rioned. In het overleg van ons expertteam kwam de indruk naar voren dat stichting Rioned zich ontwikkelt van een organisatie die beleidsvolgend is naar een organisatie die zich nadrukkelijker bezig houdt met beleidsontwikkeling. Wij vragen ons af of dit ook daadwerkelijk de bedoeling is en of dit raakt aan de bestuurlijke taken en verantwoordelijkheden van overheden. (RWS)
Financiering	
Overzicht werkzaamheden RIONED	

Algemene opmerkingen

- Naar mijn mening is de ontwerp strategie nog niet af. Ik mis een aantal zaken. Wie is de doelgroep van RIONED en welke belangen behartigd RIONED? Wat is de missie van RIONED? De huidige omschreven visie concentreert zich met name op de rioolbuis, terwijl sinds 2008 de gemeenten verbrede taken heeft gekregen. Wat doet Stichting RIONED voor de niet rioolbuis gebonden gemeentelijke watertaken? Wat is de koers van RIONED? Gemeenten en Waterschappen gaan steeds meer samenwerken, gaan STOWA en RIONED ook samen? (FdG) - Betrokkenheid waterleidingbedrijven. In uw notitie maakt u geen melding van de betrokkenheid van drinkwaterbedrijven in de waterketen. Dunea is al sinds 2001 actief in de waterketen en onze verwachting is dat gesprekken die wij het afgelopen jaar met gemeenten en waterschappen gevoerd hebben, binnenkort tenminste één nieuwe samenwerking gaan opleveren. Dunea vindt haar deelname aan de waterketen van groot belang. (DU) - Het GPKL-bestuur constateert, dat RIONED zich voor heel veel zaken wil blijven inspannen, ondanks bezuinigingen in gemeenteland. De inhoudelijke beoordeling van een en ander laten we graag aan de begunstigers over. Wel rijst bij GPKL na lezing van de notitie de vraag, of de verschillende stichtingen/platforms de krachten niet nog beter zouden kunnen bundelen om aldus gezamenlijk nieuwe kennis, informatie en technieken te kunnen ontwikkelen en inzetten. Ook zou er gezocht kunnen worden naar efficiëntere werkwijzen in ondersteuning van de (gemeentelijke) doelgroep. (GPKL) - Goed om af en toe stil te staan en samen met de verschillende belanghebbers te bekijken hoe het verder moet. (RWS) - Het is een prima zaak dat de stichting Rioned zich voortdurend afvraagt waar zij de komende tijd aandacht aan dient te besteden en daarbij de begunstigers betreft. (WA) - De strategienotitie bevat een groot aantal waardevolle elementen. Deze elementen sluiten aan bij de prioriteiten die Nlingenieurs voor de komende jaren voor de riolering ziet, en die zijn weergegeven in de "position paper riolering" d.d. maart 2010. In de strategienotitie missen we evenwel de elementensamenhang en integraliteit. Dit komt ons inziens door het ontbreken van een lange termijn visie. Waar wil Stichting RIONED over twintig jaar zijn, welke rol speelt ze dan in riolerend Nederland en voor wie? Hoe verandert haar rol bij een terugtrekkende overheid/ministerie met krimpende onderzoeksbudgetten? Het opschrijven van zo'n visie is de kapstok waar de strategie voor de komende jaren aan kan worden opgehangen, de onderbouwing voor de strategie. De volgende opbouw kan hierbij verhelderend zijn: - Wat willen we? - Wat hebben we nu?
--

- Wat moeten we doen?
- Wat is daarvoor nodig?

Door deze opbouw te hanteren en het "wat willen we" goed te beschrijven, wordt de ons inziens noodzakelijke samenhang en onderbouwing in de notitie gebracht. We onderschrijven dat "de riolering klaar" is. Gemeenten herbezinnen zich op hun watertaken, gaan meer over naar een regierol, het "bureau-landschap" verandert door de forse toename van kleine bureaus en zzp'ers.

Echter de (secundaire) werking van de riolering is op belangrijke onderdelen nog niet bekend en de effectiviteit van maatregelen daarmee onduidelijk. Heldere doelen voor de ontwikkeling van het afvalwatersysteem ontbreken of zijn uiterst fragmentarisch. Een aantal ontwikkelingen rondom duurzaamheid van het systeem en grondstoffenbeheer verkeert in een experimenteel stadium; de relatie tussen goed assetmanagement, de ontwikkelingen in het (afval)watersysteem en het beheer van de openbare ruimte vormen punten van nader onderzoek. Wat is de rol en het bestaansrecht van stichting RIONED in deze constellatie? Ook merken wij op dat in de strategienotitie niet wordt gerefereerd aan de gezamenlijk met KWR en STOWA ontwikkelde kennisagenda.

Samengevat ziet Nlingenieurs de rol van Stichting RIONED vanuit haar 3 statutaire doelstellingen (maatschappelijke belangstelling, verzamelen en verspreiden van kennis en informatiebron) vooral als:

- Spreekbuis op het vakgebied namens de betrokken overheden en het bedrijfsleven in de politieke en publieke arena;
- Initiator/aanzwengelaar van discussies op basis van signalen uit de rioleringswereld;
- Verzamelaar en volger van initiatieven uit het werkveld;
- Kanalisator van discussies en "normering" door middel van de Leidraad Riolering en relevante standaardisatie bij NEN en CEN;
- Platform en bijeenbrenger, verbindende schakel van het werkveld door de organisatie van ontmoetingen (de RIONED-dag), mini- en maxicursussen (dat laatste in nauwe samenwerking met opleidingsinstituten zoals stichting Wateropleidingen, PAO).

Door vanuit deze rol een visie voor over bijvoorbeeld twintig jaar te beschrijven, wint de notitie aan onderbouwing en consistentie. (NLI)

- NEN mist in de strategienota aandacht voor normalisatie en het belang van onderhoud en vernieuwing van zowel Nederlandse als Europese en Internationale normen die nuttige instrumenten zijn gebleken om doelstellingen t.a.v. aanleg, beheer en onderhoud van riolering te bereiken en dit ook in de toekomst kunnen (moeten) zijn (NEN)

BIJLAGE 3

STRATEGISCHE BIJEENKOMST Sector in Transitie?

Datum: 5 september 2013
Locatie: Antropia, Hoofdstraat 8, Driebergen
Aanwezig: zie bijgevoegde presentielijst
Verslaglegging: Mariëlle de Ridder-van Beek (Notuleerbureau De Ridder)

1. OPENING

De heer Gaillard, voorzitter heet alle aanwezigen van harte welkom. Deze strategische conferentie is een belangrijk product in het proces dat in 2011 in gang gezet om de bestuurlijke organisatie van RIONED en de strategische ontwikkelingen opnieuw te bekijken. Er zijn een nieuw bestuur en nieuwe statuten. Vandaag hebben we de eerste strategische conferentie die heel belangrijk is voor het functioneren van RIONED in de toekomst. Die strategische conferentie is niet deze middag, maar een proces dat geruime tijd geleden begonnen is met een aantal gesprekken in het land. Er is ruim gereageerd op de conceptstrategienota. De reacties worden vandaag besproken zodat het bestuur daar uiteindelijk een besluit over kan nemen, de strategie verder uit kan stippelen en toekomstige activiteiten kan inpassen. Dat was ook het verzoek in 2011: zorgen dat situatie zo zou worden dat de strategie vanuit het veld (gemeenten, bedrijven, ingenieursbureaus) aangedragen zou kunnen worden en het bestuur zodanig een overzicht krijgt over de hele sector (zowel gemeenten als bouw en techniek als raadgeving) om als kennisinstelling te zorgen dat de sector van rioleringen en stedelijk waterbeheer zo goed mogelijk wordt gediend.

Het bestuur is flink gekrompen en de bestuursleden zitten ook niet meer namens een belangenorganisatie, maar omdat zij door hun activiteiten/werkplek ervaring hebben opgedaan en kennis en een netwerk hebben opgebouwd waardoor zij voldoende overzicht hebben over de wereld van riolering, gemeenten, stedelijk waterbeheer en alles wat daarbij hoort.

Het nieuwe bestuur bestaat uit:

- Hans Gaillard, voorzitter.
- namens de gemeenten: Patrick van de Brink, vice-voorzitter.
- namens de waterschappen: Hans Oosters.
- namens de bouw- en productiebedrijven: Gabriël Spruijt.
- namens de dienstverlenende bedrijven: Peter de Jong van NL Ingenieurs en Witteveen&Bos (vandaag verhinderd).
- Waarnemer vanuit ministerie van Infrastructuur&Milieu: Marjan van Giezen (hoofd afdeling Water en Bodem). Het ministerie wil geen bestuurszetel bezetten vanwege mogelijke conflicten waarin zo'n bestuurslid zou kunnen komen.

Hugo Gastkemper geeft leiding aan het RIONED-bureau.

2. PLENAIRE GEDACHTEWISSELING

Pieter van Ree was eind jaren '90 hoofd milieubeleid bij de provincie; toen was het grootste probleem om de laatste rioolaansluitingen te maken. Het is leuk om in de strategienotitie te lezen dat die grote opgave is gehaald. Anderzijds blijkt 80% van de strategieën niet of maar gedeeltelijk te worden uitgevoerd. Het maken van een strategie heeft echter altijd zin omdat je dan met elkaar in gesprek blijft over de koers die je wilt gaan varen. Daar zitten altijd een paar elementen in: ambities, omgeving verkennen, dilemma's vaststellen, keuzes maken. Het is de bedoeling dat we aan het eind van de middag aanbevelingen kunnen doen over de koers van RIONED.

Nadat de bestuursleden zich kort introduceren, wordt een aantal stellingen behandeld met 3 forumleden:

Marcel Tirion (gemeente 's-Gravenhage, hoofd Riolering)

Gabriël Spruijt (Dyka Steenwijk B.V.)

Fons Nelen (Nelen & Schuurmans Consultants)

Is de sector in transitie?

Marcel Tirion: ja. Er ontstaat samenwerking en overleg op veel plekken in de afvalwaterketen, waardoor er begrip voor elkaars problemen ontstaat en synergie. We hebben een goede basis maar willen efficiency behalen en dan is lokaal maatwerk noodzakelijk. Door bezuinigingen en zeker ook vergrijzing gaat vaak kennis weg. Het is dus belangrijk om kennis te delen en samen te werken op een veelvoud van onderwerpen en gezamenlijk eenvoud te creëren in plaats van grote verscheidenheid, dus bijvoorbeeld gezamenlijk bestekken maken en taken onder elkaar verdelen.

Pieter van Ree: riolering als een soort shared service?

Marcel Tirion: dat zou kunnen; een onderlinge relatie tussen gemeenten en waterschappen. We moeten de juiste mensen op de juiste plek inzetten.

Pieter van Ree: kan RIONED een rol spelen in de uitstroom en uitwisseling?

Marcel Tirion: RIONED kan kennis verspreiden. Als de deskundigheid aanwezig is, komt de efficiency vanzelf. Den Haag ziet grote voordelen in de samenwerking in de openbare ruimte met veel partijen. Het is niet onlogisch dat je bepaalde taken in de gemeente samenvoegt; bijvoorbeeld 70-80% van het werk van wegbeheer kan bij rioleringswerkzaamheden worden meegenomen en dat maakt efficiency.

Pieter van Ree: zit de regie op dat soort uitdagingen straks ook bij jouw club?

Marcel Tirion: wij hebben middelen waardoor wij steeds meer leidend binnen de gemeente worden voor het initiëren van werken. Subsidiëwerken vallen vrijwel weg, waardoor we verder vooruit moeten kijken en nutsactiviteiten en stedelijke ontwikkelingen efficiënter gaan plannen. Ook met het waterschap komt steeds betere samenwerking. Er worden ook steeds meer kansen gecreëerd zoals in de haven van Scheveningen bijvoorbeeld met biomassa en visserijafvalinitiatieven. Je moet lokale kennis hebben, veel weten en je tentakels hebben. Je moet als instantie zorgen dat je zoveel mogelijk kennis houdt van het systeem en hoe je dingen weg moet zetten en de marktpartijen het werk laten doen; zo kom je tot uitwisseling.

Stelling Marcel Tirion:

Het rioolbeheer is nog niet af en de komende jaren zijn alle hens aan dek nodig om de kennisbasis verder op orde te brengen. Bijvoorbeeld het gemalenbeheer is een belangrijk element in je systeem en je kunt daar veel uithalen. De basiskennis van het systeem en het databeheer zijn belangrijk.

Reacties vanuit de zaal:

- a) Kennis bij rioolbeheerders is belangrijk. Anderzijds is er in de markt (advieswereld en uitvindingswereld) veel kennis beschikbaar. Je moet de basis op orde hebben, maar er zijn meer uitdagingen die in samenwerking tussen markt en overheid kunnen worden vormgegeven.

Marcel Tirion: maar je moet basiskennis hebben om het in de markt te kunnen zetten en te kunnen beoordelen.

- b) Het rioolbeheer is wel op orde, maar er wijzigt wel wat. Je zou kunnen zeggen: we zijn klaar en blijven nu beheren, maar de uitdaging is dat wij moeten wijzigen.

Pieter van Ree: en daar is die kennisbasis voor nodig.

Is de sector in transitie?

Gabriël Spruijt: ja omdat er meer samenwerking moet komen in de keten, maar er zijn geen revolutionaire ontwikkelingen. Over 20-30 jaar zal er nog steeds een rioolwater-zuiveringsinstallatie zijn en een rioolnetwerk voor de afvoer van vuil water. Er zijn wel ontwikkelingen als warmterugwinning; we moeten wel doorontwikkelen en verbeteringen behalen.

De kaders zijn er; de Wet op de gemeentelijke watertaken en er zijn veel oplossingen beschikbaar, maar die zijn afhankelijk van de lokale omgeving (veengrond, zandgrond, niveau boven NAP etc.). De gereedschapskist zit overvol maar wordt onvoldoende gebruikt. We moeten in de keten samenwerken. Door met elkaar in gesprek te komen, stel je je blik open. Vanuit rioolbeheer moet je weten wat je nodig hebt en hoe je dat moet omschrijven en dan worden de oplossingen erop aangepast.

Pieter van Ree: door de crisis wordt gekeken hoe met minder overheidsgeld hetzelfde bereikt kan worden. Innovatie van buizen scheelt maar een fractie in prijs. Wat zijn procesinnovaties?

Gabriël Spruijt: het gaat om de total cost. Dyka heeft bijvoorbeeld een voorgesimuleerde inlaat ontwikkeld die kant-en-klaar in de sleuf wordt gezet waardoor minder mankracht en materieel nodig is. In de totale installatie pak je daar veel voordelen mee.

Stelling Gabriël Spruijt:

Dé uitdaging is procesinnovatie. Vernieuwing en besparing zitten niet alleen in de techniek, maar vooral in het slimmer rioleren.

Reacties vanuit de zaal:

- a) Hier kunt je niet tegen zijn. Procesinnovatie is een groot begrip.
Gabriël Spruijt: het gaat om total cost (materialen, milieudruk, energieverbruik, tijd ambtenaar etc.); je moet alles erbij betrekken voor een zuivere vergelijking.
- b) Dit wordt in het proces erg onderschat; er wordt veel objectgericht gekeken naar 1 elementje dat moet worden vervangen en het totale systeem wordt uit het oog verloren.
- c) RIONED kan meer met afstand naar dit soort processen kijken; nu worden veel pleisters geplakt ook vanwege de crisis en kosten; er wordt vaak een aanpak geïntroduceerd terwijl die op de langere termijn niet kosteneffectief is.
- d) Procesinnovatie is een breed begrip en van alle tijden, maar er moet een veel bredere, integrale benadering komen. Het gaat niet meer om het beheer van een riooltje, maar van een voorziening die je maatschappelijk hebt gemaakt, dus een bredere taakstelling.
Gabriël Spruijt: procesinnovatie is gewoon voor handen en daarmee kunnen de total cost en de faalkosten omlaag. Ook de duurzaamheidsparagraaf kan in harde euro's vertaald worden en in de criteria worden meegenomen.
- e) Voor RIONED ligt er wel een rol om te kijken hoe de dingen in groot verband gezet kunnen worden zodat een ambtenaar in staat is dat op goede manier in de markt te zetten.
Gabriël Spruijt: maar moet je alle inhoudelijke kennis hebben of in staat zijn om te kunnen beoordelen of het verhaal hout snijdt?
Marcel Tirion: dat ligt dicht bij elkaar. Je hebt total cost in het bouwen en creëren en in allerlei andere taken in de gemeente. Je hebt ook total cost van de afvalwaterketen; die kunnen bij zuivering veel groter zijn dan aanpassing van de riolering. Het gaat om een hele reeks van dat soort elementen en dat maakt het een stapje moeilijker. Een rol voor RIONED dus.

Stellingen Fons Nelen:

Fons Nelen licht toe dat hij zijn stellingen bewust scherp heeft geformuleerd. De meeste mensen associëren 'bbb' met een bergbezinkbassin, maar niet met de beginselen van behoorlijk bestuur die in de rioleringswereld met voeten worden getreden (zorgvuldigheid, evenredigheid etc.). Als je bijvoorbeeld de brieven leest van gemeenten aan bewoners over wateroverlast; als dat de taakopvatting is van gemeenten, dan is het slecht gesteld in Nederland. Zorgvuldigheid betekent belangen in kaart hebben en daar gemotiveerd een keus in maken. We zijn niet erg goed in die evenredigheid. Denk na over hoe je schade limiteert; wat is toelaatbaar? De sector biedt het bestuur die informatie niet aan en het bestuur vraagt er niet om. Is de rioleringswereld in transitie? Nee, maar er gaat ongelooflijk veel veranderen en dat gaat de sector overkomen. De IT zal ook de rioolsector enorm beïnvloeden; de innovatie gaat verder. Kijk naar de invloed van TomTom op het filebeleid van Rijkswaterstaat of van LinkedIn op de werving van personeel. In de toekomst weten we hoe het water stroomt en waar het blijft en snappen we hoe de waterhuishouding in de stad werkt. De bestuurder krijgt die informatie; als het niet uit de eigen sector is, zullen anderen die informatie gaan aanbieden. Buienradar is ook niet bedacht door meteorologen.

Stelling 1 Fons Nelen:

De besluitvorming in het stedelijk waterbeheer voldoet niet aan de beginselen van behoorlijk bestuur omdat het bestuur te weinig informatie heeft om zorgvuldig afwegingen over doelmatigheid te kunnen maken.

Reacties uit de zaal:

- a) Stelling 1 is erg boud geformuleerd. Niet alleen in de gemeente maar ook in provincie en bedrijf moet je altijd keuzes maken o.b.v. 90% van de benodigde informatie. Voor bestuurders is de efficiency minder interessant omdat het een aparte geldstroom is buiten de gemeentebegroting om. RIONED stuurt kenniscoaches het land in. We moeten van grotere gemeenten leren en niet een tunnelvisie hebben omdat je ergens al jaren werkt.
Fons Nelen: in de rioleringssector wordt al gauw gezegd 'het voldoet aan de regels/normen'.

- b) Geen enkel commercieel bedrijf levert zoveel producten als de gemeente, maar je hebt de verplichting om je heel goed te informeren en transparant zijn over het restrisico voor wateroverlast.
- c) Er zijn ook vooruitstrevende gemeenten die de informatie wel hebben over een goed rioolbeheer; waarom is die bereidheid er niet?
Fons Nelen: dat heeft met stelling 2 te maken: het zal de sector overkomen. Niemand heeft gevraagd om Google Maps, LinkedIn etc. Er is al een bedrijf dat satellietbeelden maakt, maar daar wordt geen gebruik van gemaakt. We hebben met Stowa Nederland al per 0,5x0,5m in kaart op landgebruik en hoogte etc., maar geen gemeente of waterschap maakt daar gebruik van. Er komen invloeden van buitenaf die groter zijn dan wij snel kunnen bedenken en nu nog niet kunnen bevatten.

Stelling 2 Fons Neelen:

De rioleringssector wil niet innoveren. Veel mensen hebben belang bij een status quo. Innovaties komen van buiten, zeker op het gebied van informatisering.

Reacties uit de zaal:

- a) Innovaties zullen eerder uit de markt komen dan bij de vragers vandaan (toepassen informatievoorzieningen en technische toepassingen m.b.t. verlenging levensduur); het gebruik maken van bepaalde technieken is zeker aan de gang.
- b) Het is niet erg dat de vernieuwing uit de markt komt.
- c) Ik probeer de leverancier van de beheersystemen tot innovaties te bewegen.

Pieter van Ree brengt de bepalende onderdelen in de strategienotitie aan de orde:

1. Vanzelfsprekendheid van probleemloze riolering: de vergadering kan zich hierin vinden.
2. Bezuinigingen:
Aandachtspunten:
 - total cost benadering
 - uitstroom van kennis
 - publieksvoorlichting blijft belangrijk over belang riolering voor volksgezondheid.
 - 'beter en goedkoper' kan samengevat worden als 'duurzamer'; RIONED zou daarop kunnen sturen
 - goedkoper door efficiënter te werken, maar risicogestuurd belang is ook van belang (wat kost vrachtwagen die door wegdek is gezakt, wat kost 20 keer relinen en 1 keer echt vervangen)
 - restrisico's benoemen (volledig uitsluiten van alle risico's is ontzettend duur, dus we gaan uit van bepaalde praktijk en gebruik zonder onnodige risico's te nemen)
 - bezuinigingen geven druk, maar RIONED heeft jaren geleden al gewaarschuwd voor achterstallig onderhoud van het riool.
3. Klimaatadaptatie: dit is een grote uitdaging, vooral in de afvoer. Verstedelijking (verharding tuinen) is groter probleem dan klimaatverandering. Schadeloosstelling bij wateroverlast is wellicht goedkoper dan aanleg grotere buizen voor pieken. Gevolgen van wateroverlast voor rioolwaterzuivering is ook aandachtspunt (minder water naar zuivering).
4. Innovaties: aandachtspunten: niet indruk wekken dat er door innovatie nooit meer wateroverlast zal zijn. We verzinnen goede robuuste systemen voor wat we nu kunnen overzien en moeten van daaruit zelfbewustzijn uitstralen, ook als sector, en op een goede manier assertief zijn.
5. Informatisering: er is heel veel informatie, dus daar moeten we op een andere manier mee omgaan.

Pieter van Ree: hebben we nog grote relevante ontwikkelingen gemist?

- a) Vergrijzing of uitstroom van kennis in combinatie met de informatiehaas die eraan komt; RIONED moet de informatie kanaliseren en meer bloksgewijs bij de beslissers terecht laten komen.
- b) Problematiek krimp en strijd om water. We hebben lange periode van groei en bloei gehad maar gaan nu naar een beheersituatie toe. Je ziet de geldstromen bij grondbedrijven opdrogen. Wegenbouw staat in gemeenten onder druk; riolering wordt steeds meer de drager van infrastructurele projecten maar door sleufloze technieken wordt de grond weinig meer opengemaakt. Ook zullen bedrijven minder van gemeentelijke netwerken gebruik gaan maken en bijvoorbeeld zelf een oplossing zoeken voor het afvalwater. Deze maatschappelijke trends hebben gevolgen voor de financieringsconstructie.
- c) Aandacht voor grondwater; dit item is sinds 2008 bij de gemeente terechtgekomen maar nog steeds onderbelicht.
- d) Omgaan met medicijnresten in het watersysteem; de verontreiniging wordt steeds manifester.

- e) Vraagkant gaat ook behoorlijk wijzigen door samenwerking in de waterketen door vergrijzing en uitstroom.
- f) Verschuiving van middelen van nieuwe aanleg en uitbreiden naar beheer en onderhoud en innovatie zal de komende jaren verder door gaan zetten.
- g) Rioolbeheer ligt van oudsher bij gemeente maar er zijn ook serviceorganisaties (lokale initiatieven zoals in Noordwijk); wie voert dan het beheer en hoe richt je dat in?
Hugo Gastkemper: dat ligt primair op de tafels van belangenorganisaties. RIONED draagt vanuit de inhoud alleen kennis bij.
- h) Hoe worden wij ook een lerende sector? Wat hebben wij de afgelopen 10-20 jaar gedaan en geleerd op het gebied van volksgezondheid, milieu etc.?

Pieter van Ree nodigt de aanwezigen uit om gedurende 50 minuten de diepte in te gaan in 3 groepen op de volgende onderwerpen:

1. Versterken van kennisontwikkeling en kennisoverdracht
2. Partner in innovatie van publieke sector & markt
3. Brug slaan tussen gebruikers en aanbieders

3. CONCLUSIES, LESSEN EN AANBEVELINGEN

Pieter van Ree verzoekt de werkgroepen hun belangrijkste aanbevelingen weer te geven.

GROEP 1: VERSTERKEN VAN KENNISONTWIKKELING EN KENNISOVERDRACHT

RIONED zit als schakel daarin om die hele massa informatie en alles wat daar wetenschappelijk bijkomt hanteerbaar te maken voor de gemiddelde riolerings/waterman. Aanbevelingen:

1. *Bestuurder*: beeld van de toekomst genereren is wat RIONED doet: vraag helder krijgen (welke specifieke vraag leeft in de wereld van de riolering) en antwoorden daarop ontsluiten.
Werkvloer: toekomstige organisatie/systeem en taken in beeld brengen (hoe gaat de organisatie in de toekomst eruit zien, wat voor mensen hebben we nodig, hoe gaan we het systeem veranderen en welke taken hebben we daarbij).
2. RIONED moet een leidraadapp ontwikkelen, een systeem waarmee je doorgestuurd wordt naar de allerlaatste kennis.
3. Verbinden van nieuwe kennis en kennisontwikkeling, ook van buiten de sector (chips in rioolbuizen; gebruiken van data die beschikbaar is). Ook uit het buitenland is veel kennis te halen. De kennis die dan ontsloten wordt moet wel gecheckt en gecontroleerd zijn (het mag geen Wikipedia zijn).

Pieter van Ree: dus de antenne op de toekomst, naast het leidraadwerk.

Reacties vanuit de zaal:

- a) Onze groep vindt juist dat RIONED geen keurmerk moet worden, want dan ga je waarde toekennen aan ontwikkeling en innovatie. We moeten juist de onafhankelijkheid waarborgen.
- b) Er is wel behoefte aan een soort keurmerk, maar de kennisontwikkeling gaat zo snel (100 jaar geleden in 100 jaar, 50 jaar geleden 50 jaar maar inmiddels 2-4 jaar); je kunt niet van je medewerkers verlangen om dat allemaal te volgen.
- c) De kunst is om met Wikipedia om te leren gaan. Weliswaar kan iedereen het opzetten, maar toch werkt het en maakt iedereen er gebruik van.
- d) Misschien kan een panel van deskundigen de controle doen voor RIONED.
Rob Hermans: dit is een interessante discussie: heeft het vakgebied zelfreinigend vermogen.
Fons Nelen: dit gaat gewoon gebeuren, die informatie komt op straat te liggen, dus je moet bepalen hoe je als sector hiermee om wilt gaan.
- e) Er is al ontzettend veel kennis; is kennisontwikkelaar dan wel de goede rol? Kan RIONED niet beter kennismakelaar en ervaringsmakelaar zijn?
- f) RIONED moet niet zozeer kennis ontwikkelen, maar een rol spelen in de vraag (vraagaggregatie).
- g) Kennis delen is goed in het kader van vergrijzing etc., maar RIONED moet zich ook meer focussen op voorlichting aan zowel hoger als lager onderwijs om kennis te laten maken met het vak.
Hugo Gastkemper: we doen veel, maar een aantal dingen ook niet. RIONED richt zich op de toeleiding van professionals naar het vakgebied met allerlei studiemateriaal, contacten met het HBO, ondersteunen traineeships etc. Het mensen interesseren voor water en het watervak, moet je als sector in totaliteit doen. RIONED is daar maar een klein schakeltje in. We kunnen en wilden daar een grote rol in spelen en hebben ons voortdurend present gesteld, maar de constatering is dat de sector daar geen vuist in kan maken.

De tweede constatering is een enorm gat tussen management en werkveld. Management kijkt op de korte termijn en er gaan veel mensen uit: ingenieurs bij ingenieurbureaus en gemeenten. Managers weten dat er straks een tekort komt, maar er is geen inzet. RIONED organiseert elk jaar 'Down the Drain' om HBO-studenten kennis te laten maken met de waterwereld, maar dit jaar wilden heel weinig bedrijven meedoen omdat ze niet aan personeelswerving doen. Er is helaas geen drive bij de sector om dit probleem aan te pakken.

Gabriël Spruijt: ligt de vraag niet veel breder in de zin van interesse voor techniek? Dat is een bredere maatschappelijke vraag, maar de vraag/aanbodssituatie op de arbeidsmarkt komt uiteindelijk weer goed.

Hugo staat open voor elk goed idee.

GROEP 2, PARTNER IN INNOVATIE VAN PUBLIEKE SECTOR&MARKT

Aanbevelingen:

1. RIONED moet vooral doorgaan met beschouwen; het benoemen van ontwikkelingen in de sector en het opzuigen en vertalen naar gebruikers toe.
2. RIONED is een platform (verbinden van partijen).
3. Evalueren (bijvoorbeeld bergbezinkbassin, infiltratierielen); na bepaalde periode kijken of ontwikkelingen zin hebben gehad.
4. Nieuwsgierigheid opwekken; lezingen organiseren van mensen uit andere sectoren zodat er nieuwe, verse meningen komen. De sector is vrij behoudend. Laat de beperkingen los. RIONED is vooral de makelaar die partijen bij elkaar brengt en kennis, maar moet geen sterke mening vormen want dan gaat de onafhankelijkheid verloren.

Reacties vanuit de zaal:

- a) Als je teveel achteraf beschouwt, is het kalf al verdronken. We moeten sneller evalueren en voorkomen dat andere gemeenten ook een weg in gaan slaan die niet slim is gebleken.
Fons Nelen: dat is een gevaarlijke stelling. Als een onderzoekinstelling zo'n mening kan of mag hebben, neem je onderzoek niet eens serieus. Innovaties moeten kunnen mislukken. Je moet niet op voorhand gaan roepen dat iets niet kan.
- b) Dat moet natuurlijk met open blik, maar RIONED heeft ook een waakhondfunctie voor zaken die niet eens perspectief bieden.

Pieter van Ree: nieuwsgierigheid opwekken is een mooie aanbeveling en past heel goed bij een kennisnetwerk; kennis bij elkaar brengen en naar binnen halen.

GROEP 3, BRUG SLAAN TUSSEN GEBRUIKERS EN AANBIEDERS

Deze groep bestond alleen uit aanbieders.

Aanbevelingen:

1. Beter proactief ondernemerschap.
2. De rol van RIONED is verwijzen en verbinden; kenismakelaar en ervaringsmakelaar.
3. Gebruikers moeten leren om de goede vraag te stellen. Er wordt vaak vooral naar de kosten gekeken, maar zoek best practices. Zoek 5 gemeenten die de aanbestedingen goed op de rit hebben en de producten/diensten krijgen die zij willen hebben.
4. Er zijn verschillende niveaus; het maakt uit of je een buis in een straat wilt hebben of een oplossing voor een systeem. Daar moet verandering in komen of misschien een transitie.

4. REFLECTIE

Hugo Gastkemper is blij met het aantal aanwezigen en de grote hoeveelheid reacties op de strategienotitie. Dit is een wereld die heel erg betrokken is, waar RIONED een goede rol in kan vervullen en daarvoor weer goede impulsen heeft gekregen. De basis is dat we blijven poepen en plassen en het blijft regenen, maar we kunnen ook niet door zoals het ging. Niet door externe ontwikkelingen en niet door interne ontwikkelingen als we kijken naar bezuinigingsopgaven en de grote opgaven op het gebied van milieu. Een grote verandering is er op het punt van kennis:

1. Als we scherper willen aansturen en beter willen weten wanneer we wel en niet investeren en op welke termijn, hebben we veel meer kennis nodig. Dat hebben we uitgedragen en dat wordt herkend, maar daar moet een slag in gemaakt worden. De sector moet in totaliteit die kennis ontwikkelen.
2. De professional zelf moet kennis hebben. Daar zijn grote zorgen over, want we hebben hebben uitstroom en steeds meer specialisatie. De keuzes worden steeds groter. Je moet eigenlijk ook steeds meer procesvaardigheden hebben en kunnen samenwerken, dus daar worden grote eisen aan gesteld.

Hoe vertaalt dat zich naar RIONED als kennisorganisatie? Daar zit wel spanning. Enerzijds is gezegd: het is een brave strategienotitie. Dat klopt, want we moeten ingaan op bestuurlijke ontwikkelingen en samenwerkingsverbanden. We hebben ook niet heel ver weg gekeken. Er is bijvoorbeeld niet benoemd: komt er een complete nieuwe stadsvernieuwingsopgave op ons af vanuit het oogpunt van veroudering van gebouwen in combinatie met energietechnische veroudering en in veel gevallen in combinatie met zettingsproblematiek? Hoe gaat het verder op het punt van energie, zowel energiebesparing als energieopwekking? Dat soort zaken is opengelaten en komt er vandaag ook nog niet erg uit. Er is wel behoefte om ver te kijken. Dan kan hoopvol richting RIONED worden gekeken. Wij willen graag de discussie daar verder over aangaan; maar RIONED zal niet de wijsheid in pacht hebben. We hebben kennis nodig, maar welke kennis gaat RIONED nu ontwikkelen? Dan stuiten we meteen op de grenzen van RIONED. RIONED bestaat uit overheden en marktpartijen. De marktpartijen hebben ruimte nodig om echt innovatie te doen. Overheden formuleren een zwakke vraag, dus de noodzaak om elkaar op te zoeken wordt hier niet echt gevoeld. De spanning is genoteerd en er zit een aantal goede aanzetten in om verder te komen: kennismakelaar, maak vragen helder, wek nieuwsgierigheid, best practices, leer goede vragen stellen. Dat is dan het antwoord voor dit moment. Of dat het antwoord is bij de volgende strategienotitie zal dan blijken.

Pieter van Ree: wat de groep eigenlijk zegt is: stel de platformfunctie centraal. Wij hebben geen overzicht over de kennis. Iemand moet ons helpen met de discussie aanzwengelen. Dat doet RIONED al, maar dat kan verder versterkt worden. Een samenwerking evolueert altijd. Een strategienotitie maak je niet voor 10 jaar. Je moet daar met elkaar over in gesprek blijven elk jaar of een paar keer per jaar. Het was fascinerend om 2 weken door jullie vakgebied te hebben mogen luisteren, kijken en lezen.

5. **SLUITING**

Hans Gaillard dankt Pieter van Ree voor het leiden van het gesprek. We zijn vanmiddag uitstekend door de strategienota gegaan. Er zit ook spanning in wat er gezegd wordt; de neutrale kennisontwikkelaar of kennismakelaar bestaat niet. Misschien is de braafheid een gevolg van dat in deze sector iedereen er hetzelfde over denkt. We nemen veel taken 'for granted'. We gaan er bijvoorbeeld allemaal van uit dat er grote klimaatveranderingen komen, maar misschien is dat helemaal niet zo. Het regent af en toe wat meer, maar vroeger stonden de straten ook wel eens vol water.

Er is behoefte aan handvatten om met kennis om te gaan en vragen te stellen om het werk in de rioleringssector goed te kunnen doen en de besturen goed te kunnen adviseren en goede beslissingen mee te onderbouwen. Dat gaat RIONED de komende tijd doen, maar RIONED moet wel uitspraken kunnen doen over kwaliteit, echter op een zodanige manier dat dit verantwoord kan worden. We moeten een levendige organisatie hebben.

Dank ook voor de aanbeveling om vooral ook te gaan kijken in andere sectoren, ook in het buitenland. Twee jaar geleden zijn we op pad gegaan met de opdracht om RIONED ook qua bestuur en organisatie om te vormen tot een organisatie die veel meer van onderop aangedragen krijgt hoe de strategische aanpak verder moet. Die mijlpaal is vandaag prima gehaald en in het komende traject gaan we ook de volgende mijlpaal halen.

Hans Gaillard dankt alle aanwezigen voor hun bijdrage en sluit de bijeenkomst om 16.51 uur.

Aanwezigen Strategische bijeenkomst 5 september 2013

Frank van der Heijden	ARCADIS Nederland B.V.
Cees de Groot	Bouwend Nederland
Gabriël Spruijt	Bestuur Stichting RIONED
Frits Fastenau	Gemeente Boxtel
Ron Kaptijn	Gemeente Diemen
Simon Binnendijk	Gemeente Heerhugowaard
Patrick van den Brink	Bestuur Stichting RIONED
Marcel Tirion	Gemeente 's-Gravenhage
Hans Gaillard	Bestuur Stichting RIONED
Willem Jan de Voogd van der Straaten	Gemeente Tholen
Karst-Jan van Esch	Grontmij Nederland bv
Hans Oosters	Bestuur Stichting RIONED
Robert Bakker	Kijlstra Beton B.V.
Jos Boere	KWR Watercycle Research Institute
Fons Nelen	Nelen & Schuurmans Consultants
Marco Piët	Royal HaskoningDHV
Kees Snaterse	Snaterse Civiele Techniek & Management
Bert Palsma	STOWA
Joost Buntsma	STOWA
Ruud van Esch	Unie van Waterschappen
Antoine Steentjes	Van der Valk + De Groot B.V.
Leo van der Valk	Van der Valk + De Groot B.V.
Han van Rijssen	Vereniging Afvalbedrijven
Jan van der Voet	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
John van der Wurf	Vereniging van Producenten van Betonleidingsystemen VPB
Richard Oudhuis	Waternet
Guy Henckens	Waterschap Brabantse Delta
Teije Dalstra	Waterschap Hollandse Delta
Dick de With	Wavin Nederland B.V.
Pieter van Ree	Royal HaskoningDHV
Rob Hermans	Stichting RIONED
Hugo Gastkemper	Stichting RIONED
Ton Beenen	Stichting RIONED
Gert Dekker	Stichting RIONED